

קיצור אברבנאל לפרשת מקץ

מהדורה מעוצבת של פירוש אברבנאל

עיצוב: זהבה גרליץ.

פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג

אתר דעת תשע"ה

2	פרק מא
2	[מבנה הפרשה]
2	[חלק ראשון - חלום פרעה ופתרון]
2	[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]
2	[ביאור עניין החלומות ופתרונם]
6	[כיצד יודע פותר החלומות את פשר החלום?]
9	[החלום מרמז למצבים נעלמים בגוף האדם]
9	[שני הדברים המאפשרים פתרון חלום]
10	[כל החלומות הולכים אחר הפה]
11	[פתרון החלום אינו מושלם]
13	[פתרון החלום – ברוח הקודש]
14	[החלומות שפתר יוסף]
18	[נאוומו של שר המשקים]
18	ויהי מקץ... ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי [מא, א-ד]
22	[יוסף פותר את חלומו של פרעה]
22	ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי... ועתה ירא פרעה [א, טו-לב]
25	ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם ושיתיהו... ויאמר פרעה אל יוסף ראה [מא, לג-מ]
29	ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך... ותחלינה שבע שני הרעב [מא, מא-נג]
33	[חלק שני: שני הרעב ובוא אחי יוסף לפניו]
33	ותחלינה שבע שני הרעב... ויקחו האנשים את המנחה [מא, נד – מב, ו]
33	[שאלות ותשובות וביאור הפרשה]
34	פרק מב
36	וירא יוסף את אחיו ויכירם... בזאת תבחנו חי פרעה [מב, ז – ד]
42	בזאת תבחנו... ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר [מב, טו – כד]
47	ויצו יוסף וימלאו את כליהם... ויקחו האנשים את המנחה [מב, כה – מג, ד]
48	פרק מג
50	[חלק שלישי: אחי יוסף ובנימין מגיעים למצרים מג, טו – מד, יז]
50	[שאלות ותשובות וביאור הפרשה]
50	ויקחו האנשים את המנחה... ויגש אליו יהודה. [מג, טו – מד, יז]

פרק מא

[מבנה הפרשה]

(א) בעבור שמסדר הפרשיות לא עשה הבדל בסדר הזה להתקשרות הסיפור, אמרתי להקל פירוש הזה לחלק זה הסדר לשלושה חלקים.

האחד בסיפור חלום פרעה ומה שפטר לו יוסף, ואיך העלה אותו לגדולה ומה שעשה בשבע שנות השבע במצרים. תחילתו **ויהי מקץ עד ותחלנה שבע שני הרעב לבא**.

ואחר כך בסיפור שני הרעב וביאת אחי יוסף לפניו לשבור אוכל, ומה שקרה לו עימהם. תחילתו **ותחלנה שבע שני הרעב עד ויקחו האנשים את המנחה**.

וחלק השלישי במה שקרה לאחי יוסף עמו כשהביאו את בנימין. תחילתו **ויקחו האנשים את המנחה וגו' עד סוף הסדר**. [ונציה 215ב] [ורשה 150]

[חלק ראשון - חלום פרעה ופתרון]

והנני מתחיל בחלק הראשון. ואעיר על הספקות והשאלות אשר יפלו בו כדרכי. ומפני שעיקר הסיפור הזה הוא בחלומות ופתרונם, ראיתי להעיר בזה הדרוש ראשונה שאלות כוללות ואחר כך בפסוקים שאלות פרטיות.

[ביאור הפרשה ותשובות לשאלות]

[ביאור עניין החלומות ופתרונם]

והנני מבאר עניין החלומות והפתרונם בכלל, ובפרט ביוסף, כאשר ישים האלהים בפיו. ואפרש הפסוקים באופן יותרו הספקות האלו כולם.

ואומר שהחלומות אין ראוי שנחשוב שהם ממין אחד ומפועל אחד, אבל נאמר שהם ממין או מסוג נבדלים ומתחלפים בעצמם.

1. חלומות שהם כולם דמיוניים

ומפועל הכוח המדמה, שהוא מעצמו מרכיב הרכבות ומדמה דימויים. ובמין הזה אין בו שפע מחוץ כלל, ומאלה הם החלומות הבאים מהמזונות והיינות ופרקי השנה ומזגי החולמים ובריאותם או חליים כמו שזכרתי.

הם כולם חלומות שאין בהם ממש, כחלומות שחולמים הבעלי חיים בעת שנתם. ומזה המין מהחלומות (קהלת ה' ב') אמר שלמה 'כי בא החלום ברוב עניין וקול כסיל ברוב דברים כי ברוב חלומות והבלים..'. וכן ישעיהו אמר כי 'כאשר יחלום החולם. וירמיה 'אל תשמעו אל חלומותיכם וגו'' כי כולם ודומיהם על החלומות הדמיוניים שאין בהם שפע כלל

ידברו. ולכן אמר זכריה (י, ב) 'כי התרפים דברו און וחלומות השווא ידברו'. והתבונן, כי לא אמר והחלומות שווא ידברו, כגוזר על החלומות בכלל שהם שקר וכזב, אלא שחלומות השווא, והם הדמיוניים, היו מדברים ומספרים אותם. ובאומרו **וחלומות השווא**, הבדילם מחלומות הצדק.

ועל החלומות הדמיוניים הריקים ההם, אמרו **חז"ל (בראשית רבה פ"ט)** שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. וראוי שיאמרו גם כן שהולכים אחר הפה, עם היות בזה המאמר כוונה אחרת באמת, תתבאר אחר זה.

2. החלומות שהם צודקים

והפועל בהם הם הגרמים השמימיים. כי בהיות הנפש בשינה, פנוי מעסקי החושים, בהסתלק ממנה המונע שהוא המחשבה במה שהביאו החושים אליה, הוכנה להתדבק בעצמים העליונים, ויוטבעו בנפש מה שבאותם העצמים השמימיים מצורות הדברים, כל שכן מה שנתייחס לתשוקת הנפש ושוטטות מחשבתה, ותהיה הטבעת אותה הצורה מהם בנפש האדם באותו דבקות, בהטבעת צורה ממראה אחת למראה אחרת, תקבל אותה בהסתלק המסך מבין שתיהן. שכל מה שתהיה באחת משתי מראות, יגיע באחרת בשווה.

והחלומות אשר כאלה, שהם מפועל הגרמים השמימיים והודעתם, אינם מהדברים המקריים, כי אם מהדברים העתידיים לבוא, כפי מה שסודרו מהגרמים השמימיים על האדם, כפי מצבם בעת מולדתו, וגם על עם ועם כפי מזלם. והחלומות כאלה ימצא הצדק בהם כפי מה שתגזור המערכה העליונה. ולהיות החלומות צודקים נזכרו בתורה ובדברי הנביאים ונשען גדעון על מה ששמע מהחלום, שהיה מספר האיש לרעהו במחנה אויביו, אם היה מזה המין החלום ההוא. והתרעם שאול במה שלא ענהו השם בחלומות, וגם אפשר שעל זה אמר אליהוא 'כי באחת ידבר אל בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים. כי הנה הגרמים השמימיים, לשמירת האדם והנהגתו ישפיעו ההודעות האלה בחלומות.

ואחשוב שעל זה המין אמרו **חז"ל** שהחלום אחד מששים לנבואה, ושהיה נובלת הנבואה חלום, לפי שההודעה המגעת מהגרמים השמימיים בחלום יש לה ערך מעט עם הנבואה, כאלו היא בטלה בששים, ולהיותה הודעה בלתי נשלמת בערך הנבואה האלהית, קראוה **נובלת הנבואה**.

3. החלומות המגיעים לאדם בהשגחה האלהית ע"י שכל נבדל

יהיה השכל הפועל, אם מציאתו כאשר אמרו הפילוסופים, או שכל אחר. ולכן יוודעו במין הזה מן החלומות והדברים המקריים מקרה גמור, והדברים הפרטיים, ובהגבלת זמן לפי שהידיעה האלהית מקפת בפרטים, וההשגחה תהיה כפי הידיעה. והדברים שהם מקריים אצלנו כפי עצמם, הן לטוב הן לרע, הם נמשכים מהשגחתו יתברך, כי בערכנו המקבלים הם דברים

מקריים מפני שבאו אלינו בלי כוונה, אבל בערך הפועל אותם, הם דברים מושגים על דרך שכר לעבדיו, או עונש לעוברי רצונו.

ומזה המין מהחלומות הצודקים

אמרה התורה 'ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה', וכן ללבן על השגחתו יתברך על אברהם ושרה ועל יעקב, השפיע אל אבימלך ועל לבן בחלומותיהם מה שהשפיע. ואחשוב שהחלום ששמע גדעון מזה המין היה, (שופטים ז, יג) שהשפיע השם יתברך על האיש הזה שיחלום כך, וגם על הפותר שיפתור לו כך, כדי להישיר את גדעון בהצלחת מלחמתו. וגם מה שאמר שאול שלא ענהו השם בחלומות לא באורים ולא בנביאים, היה מזה המין, שכולם היו השפעות נבואיות אלהיות. ובפירוש אמרו בפרק הרואה (ברכות נ"ד)

רבה רמי: כתיב בחלום אדבר בו, וכתיב וחלומות השוא ידברו (זכר' י, ב). לא קשיא, כאן על ידי מלאך כאן על ידי שד.

רוצה לומר, שמה שכתוב 'בחלום אדבר בו', הוא החלום המושגח שהוא ע"י מלאך. ושחלומות השווא, הם מפועל הכוח המדמה הרכבותיו וכזביו, והוא אשר כינה רבה בשם **שד**.

ולא תחשוב שהחלומות הצודקים האלה, אם המושפעים מהגרמים השמימיים, ואם המושפעים מההשגחה האלהית, יהיו כולם קב ונקי, שלא יתערב בהם דבר ממותרי הדמיון. כי עכ"פ כשהמדמה יגשים השפע הנשפע עליו, אין המלט משיתערבו בו דברים דמיוניים שאינם מכלל השפע.

כבר זכרו **חז"ל** זה במקום הנזכר, אמרו:

לא חלמא טבא מתקיים כולה, ולא חלמא בישא מתקיים כולה. אמר ר' שמעון בן יוחאי, כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלי דברים בטלים. אמר ר' ברכיה: חלום אף על פי שמקצתו מתקיים, כולו אינו מתקיים.

הנה התבאר מזה שאין החלומות כולם ממין אחד ולא מפועל אחד.

אבל שיש מהם חלומות השווא, שקורא הפילוסוף חלומות משובשים, שהפועל בהם הוא הכוח המדמה בלבד, ולא יחול בהם שפע כלל מחוץ.

ושיש מהחלומות הצודקים מין אחד, שהפועל בהם הם הגרמים השמימיים, לפי שהמערכה השמימית אשר תחייב באיש אחד טוב או רע כפי מצב מולדתו, היא אשר תשפיע בחולם החלום הודעה מדרכת ומיישרת, לשתתקיים הגזרה השמימית ההיא. והפועל הזה לא יודיע דברים מקריים, כי אם המסודרים ומוגבלים מפאת המערכה.

ושיש גם כן מין שלישי מהחלומות, שהפועל והמודיע בהם הוא ההשגחה האלהית. כי בהיותו יתברך יודע דרכי בני אדם בפרטיותם, ומשגיח בהם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, יהיה מהשגחתו להודיע מה שיעשה, אם לעבדיו הנביאים בנבואה, ואם למטה מהם בחלומות צודקים. ובמין הזה מהחלומות יודעו הדברים הפרטיים והדברים המקריים מקרה גמור, בהגבלה זמנית בימים ובשנים, כפי ידיעתו המקפת על כל זאת. והיה תכלית ההודעה הזאת ההשגחית, לישר בני אדם לשיקבלו מתת אלהים, ויכירו וידעו מה הם הדברים המושגחים ממנו יתברך, על צד השכר או העונש. ועל המין הזה אמר באמת אליהוא:

'באחת ידבר אל וגו' בחלום בחזיון לילה, אז יגלה אמן אנשים וגו' להסיר אדם מעשה וגו' יחשוך נפשו מני שחת וגו' (איוב לג, יד-יח).

והנה נמצאו החלומות הצודקים אשר מפאת המערכה שמימיית או ההשגחה האלהית, בנערים ובפתאים יותר מבחכמים, לפי שהדמיון בנערים ובפתאים בלתי טרוד, ולכן יקבל השפע שהוא מבלי ערבות והרכבת הצורות אשר יעשה הכוח המדמה באנשים המשכילים, לטרדתם כל היום בדברים שיתעסקו בהם.

ואם יקשה בעיניך לייחס השפע המגיע בחלומות הצודקים לגרמים השמימיים מפני פרטיותם, אמור מעתה שהחלומות הם שני מינים בלבד, מין החלומות השוא המשובשים שהפועל בהם הוא מכח המדמה בלבד, ומין החלומות הצודקים שהפועל בהם הוא ההשגחה האלהית.

זהו דעת **אריסטו במאמר ב מחוש ומוחש**, שהחלומות הצודקים הם מהשכל, והכוזבים הם משיבוש הכוח המדמה והרכבות. ולכן נתייחסו חלומות יוסף וחלומות פרעה הצודקים לאל ית', באומרו **אשר האלהים עושה הראה את פרעה**. וכן דניאל ייחס חלומות נבוכדנצר לאלוה ית', כמו שאמר 'ברם אית אלהא בשמיא גלי רזין והודע למלכא נבוכדנצר מה די ליהויה'. וחלומות הסריסים וחלום פרעה מורים על היות ההודעה ההיא כולה השגחית מאתו יתברך, מכוונת לענייני יוסף והצלחתו, ורדת אבותינו מצרים.

ומפני זה יחסו **חז"ל** (שם) כל דברי החלומות להשגחת השם יתברך.

ואמר רב הונא: לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב, ולאדם רע אין מראין לו חלום רע. **ופרש"י**, שאין מראין לאדם טוב חלום טוב, כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עצבונו. **ולאדם רע אין מראין לו חלום רע**, כדי שיאכל עולמו בחייו ע"כ.

וכן אמרו באותו פרק, אם יחלום חלום רע, ישכים יאמר פסוק כך, וסדרו תפלת הטבת החלום, הכל מיוסד על הדעת האמיתית הזו, שהחלומות הצודקים הם מהשגחת השם יתברך. וכמה מאמריהם ז"ל נמצא מסכימים לזה.

וכי תאמר בלבבך במה ייבדלו חלומות השווא המשובשים מהחלומות הצודקים המושפעים אצל החולם אותם. אני אשיבך מלין שכבר ימצאו על זה שני אותות עצמיים:

האחד הוא, שהחלום הצודק יבא מסודר ונכון, כי להיותו מושפע, עם היות שהכוח המדמה יגשים השפע ההוא ויחקהו במשלים ודמיונים אחרים, אין ספק שייבא תמיד בסדר נכון ומוכן, יורה על מה שיורה. אמנם חלומות השווא יבואו מבלי סידור, מבולבלים עם ערוב דברי זרים ממנו, וכמאמר שלמה 'כי בא החלום ברוב עניין' (קהל' ה, ב).

האות השני הוא, שהחולם החלומות הצודקים ירגיש בעצמו התפעלות גדול, מה שלא יתפעל מהדמיונים הכוזבים, כי כמו שהחולם הנבואי יעשה רושם והפעלות עצום בנפש הנביא, וכמו שנאמר 'ותהי בלבי כאש בוערת וגו'' (ירמ' כ, ט) מה שלא יעשה כל כך רושם החלום הצודק הבלתי נבואי. וכמו שביאר **הרב המורה** במה שכתב פרק מ"ה ח"ב, שהנבואה תודיע לנביא שהיא נבואה. ככה בחלומות הבלתי נבואי, יעשה החלום הצודק מהם רושם והתפעלות בנפש החולם אותו, מה שלא יעשה בו החלום הדמיוני המשובש, כי שווא תהיה תמורתו, וכבר זכר זה גם כן **הפילוסוף בחוש ומוחש**.

ולכן התפעלו אבימלך ולבן ממה שחלמו מענייני אברהם ויעקב, והכירו בעצמם שהיה דבר מושפע מאת האלהים, ומפני זה נאמר בחלומות פרעה כשחלם עניין הפרות, **ויקץ** קודם עניין השיבלים, להודיע שהתפעל כל כך מאותו חלום על הפרות, להוראתו על חוזק השפע המגיע בו, שהקיץ ונפסקה שנתו מאותו התפעלות והרגש גדול שהרגיש. וכן בנבוכדנצר נאמר 'ותתפעם רוחו', כי ההתפעמות היא הוראה גדולה באמיתת החלום. וזהו אומרו שם גם כן, 'ושנתו נהייתה עליו', כלומר נשברה ונפסקה ממנו, מלשון 'נהייתי ונחלתי'. ואין כן בחלומות השווא, כי הנה החולם בשכרותו ורוב מאכליו לא ייתן לב לדבר במה שיחלום.

[כיצד יודע פותר החלומות את פשר החלום?]

השאלה הג'

בפתרון החלומות בכלל, והיא אם ייוחס פתרון החלומות אל הכוח המשער והאומד בלבד, כמו שחשבו **הפילוסופים**, אם הוא מדרכי הנבואה ומין ממיניה, או אם על דרך הקרי וההזדמן בלבד.

[הפתרון הוא השערת הפותר]

ואם אמרנו שהוא בכוח המשער בלבד, שהפותר יחשוב מה שהיה אפשר שתהיה נפש החולם משערת אותו כאשר נעתק הדמיון ממנו, ושיהיה זה כמו שיחשוב בדבר אחר, וייעתק בדמיונו אל זולתו עוד ממנו אל זולתו, עד שישכח מה שהיה חושב בראשונה. שהנה יהיה דרכו בזכירתו אל ההתכה, כשיעין בדמיון אחרון ויזכור הסיבה שחייבוהו, וכן מזה לזה, עד שיגיע אל הדמיון הראשון. ושכן הוא עניין הפותר, הנה כשנניחנו כן, יקשה על זה מאוד קיום דברי הפותר:

כי הנה בהיותו על זה הדרך, יתחייב שעל המעט יתקיימו דבריו, וכבר הודה זה הפילוסוף, וכתב **אבו"חמד [הפלוסוף אלגזאלי]** בטבעיות וזה לשונו:

ובעבור שהיו ההעתקות הדמיוניות בלתי נתלות במין מיוחד, נרחבו אופני הבחינה והפתרון, והייתה מתחלפת בעניינים והאישים והמלאכות ופרקי השנה ובריאות הישן וחוליו, ולא יוודע זה אלא במין מהסברא, ולכן יגבר בו השיבוש. עכ"ל.

ואיך לא, כי הנה הרכבות המדמה כמעט שהם בלתי בעלי תכלית, ואיך יוכל הפותר לשער הדמיון כשנעתק לדמיון אחר בתוך השינה, אם על צד הקרי.

וכבר כתב **בן רשד במאמר ב' מספר החוש והמוחש**, שמתנאי הפותר שיהיה יודע בחוקים אשר יכללו האומות, והחוקים שייחדו לכל אומה, כי האומות יתחלפו בזה כפי טבעם והרגלם ואמונתם. ואם הדבר כן, איך ידע דניאל לפתור חלום הצלם אשר חלם נבוכדנצר ממלכות האדמה, האם היה יודע כל חוקיהם ומנהגיהם וטבעיהם של פרס ושל יון ושל רומי ושל המלכות החמישית, שנכלל כל זה בחלום הצלם.

וכן ר' ישמעאל שזכרו בפרק הרואה (ברכות נ"ו)

שאמר לו בן דמה שנשרו לו שני לחייו, ופתר לו שני גדולי רומי יעצו עליך רעה ומתו. והוא שאמר לו שהיה משקה שמן זית לזיתים, ופתר לו אמו בעל. אמר ליה דחטיף ליה כוכבא, אמר ליה בר ישראל גנבת.

וכאלה רבים מהפתרונים שנזכרו שם שפתר ר' ישמעאל, שאי אפשר שיגיע הכוח המשער עליהם.

וכן **רבנו הקדוש** (ברכות נ"ו)

שהגיד לו בר קפרא שחלם שנשר חוטמו, ואמר לו חרון אף נסתלק ממך; אמר ראיתי שני ידי שנחתכו, ופתר לו לא תצטרך למעשה ידך; אמר ראיתי שני רגלי שנקטעו, ופתר לו על סוס אתה רוכב; אמר ליה חזית דאמרין לי באדר מיתת וניסן לא חזית, ופתר לו באדרתא מיתת ולא אתית לידי ניסין.

האם יעלה על לב שבהשערה ואומד על דרך ההתכה היו כופלים אותם השלמים בדברים הנפלאים האלה מן הפתרונים, והיו כולם מתקיימים? והנה המראות והמשלים ההם היה אפשר שיורה גם כן על עניינים אחרים, ומי הביאם להחזיק בפתרון אשר עשו מזולתו. ואם היו הפתרונים מהכוח המשער, איך אמר יוסף 'הלא לאלהים פתרונים' (בראשית מ, ח) **אלהים יענה את שלום פרעה**. ודניאל יחס פתרונו גם כן אל האלהים. ואיך יאמרו **חז"ל** הרואה זה יורה על זה, ואולי שנעתק מעניין אחר ולא יורה עליו.

וקשה מזה מה שהעיד רבי בנאה:

שהיו בירושלים כ"ד פותרי חלומות (ברכות נ"ה) והלך אצל כולם על חלום אחד, ומה שאמר לא זה לא אמר לו זה, וכולם נתקיימו.

ואם היו כולם פותרים כפי הכוח המשער, והתחלפה השערתם זה מזה, איך נתקיימו כולם?

ויותר זר מזה מה שאמרו שם:

בר הדיא הוה מפשר חלמי, ומאן דיהב ליה אגרא מפשר ליה לטב, ולמאן דלא יהב ליה מפשר לגריעותא. אביי ורבא חלמו שניהם חלום אחד. אביי נתן לו שכר, ופתר לו לטב ונתקיים. רבא שלא נתן לו כלל, פתר לו לרעה אותו חלום עצמו, ונתקיים. עד שמפני זה אמרו שהחלומות הולכים אחר הפה.

תרגום: בר הדיא היה פותר חלומות. מי שנתן לו שכר, פתר לטוב. מי שלא נתן לו שכר, פתר לרע. אביי ורבא וכו'

והיה ראוי שיהיה בהפך, שהפתרון ילך אחר החלום כיון שרוח ה' נוססה בו.

הנה מכל הצדדים האלה ייראה שאין פתרון החלומות נתלה בכוח המשער.

[הפתרון הוא סוג נבואה]

ואם נאמר שרוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם, ושהפתרון הוא מין ממיני הנבואה, הנה נצטרך להודות שיוסף ודניאל ורבי ישמעאל ורבנו הקדוש ובר הדיא, וכל הכ"ד פותרי חלומות שהיו בירושלים, היו כל עם ה' נביאים. והוא בהפך שורשי **חז"ל** ודבריהם.

ועוד, שאם בדרך נבואה ידעו הפותרים אותם העתידות, מה להם על החלומות, והיה להם להגיד נבואותיהם כנביאים לא כפותרים. וכמאמר ירמיה הנביא (כג, כח) 'אשר אתו חלום יספר חלום, ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת'. כל שכן שהפותרים לא יתבטלו חושיהם בעת שיפתרו החלומות כנביאים בעת נבואותיהם. ואילו היה הפתרון כפי הנבואה המגעת אל הפותר, לא היה **חז"ל** מחליטים מאמריהם, מי שיחלום כך מורה על כך, כי הנה ידיעתו תהיה בנבואה לא לזולת.

[הפתרון הוא הרצון וחפץ הפותר]

ואם אמרנו שהפתרון הוא כפי הרצון והחפץ הפותר, לומר מה שירצה למי שירצה, כבר הדיא, שיציאתו לפועל הוא במקרה ועל צד ההזדמן, יקשה מאוד היאך יהיו מתקיימים הפתרונים ההם כולם, כי הנה מה שבמקרה לא יתמיד. וידוע שיוסף ודניאל, וכן אותם חכמי משנה בפתרוניהם, לא נפל מכל דבריהם ארצה, הוא המוכיח שאין זה במקרה ובהזדמן.

תשובה לשאלה ג'**[החלום מרמז למצבים נעלמים בגוף האדם]**

ואמנם הפתרונים אחשוב אני, שעניין הפותר בכלל הוא כעניין הרופא מרפא התחלואים. כי כמו שהרופא ירפא אותם בהיותם נעלמים ממנו בגוף האדם, באמצעות האותות אשר יראה מהדפק והשתן ושאר הדברים, כן הפותר יפתור ויגיד מה שראתה נפש החולם בשפע שהושפע עליה, שהוא דבר נעלם ממנו, באמצעות האותות אשר יראה וישמע מסיפור חלומו.

והנה **הרופא אבן סינא כתב בספרו בכוליית**, שירפא בשתי הקדמות:

אחת מושכלת, כוללת, כאלו תאמר מטבע היסודות והליחות והמזגים ומיני החוליים.
ואחת מוחשת פרטית, ממזג החולה וטבעו ושניו ומלאכתו, ארצו וביתו, ומהפרק שבו חלה. וכפי רוב החכמה שיקנה הרופא בהתלמדות, וכוח השערותו בענייני החולה פרטיים, שהוא האומד הרפואי שבהקדמה המוחשת הפרטית, תהיה הצלחת הרופא ברפואתו.
 אך אמנם להיות יסוד המלאכה ההיא ידיעת החוליים ואמיתתם מפאת האותות, והיו האותות משותפים כמו שהתבאר מספריהם, היה מהטעות והשגיאה הרבה, עד שרבים חללים הפילה. והרופא הסכל חברו של מלאך המות, כמו שאמרו הראשונים.

[שני הדברים המאפשרים פתרון חלום]

וכן נאמר אנחנו בעניין הפתרון, שהנה יושלם בשני דברים גם כן:
האחד בחכמה. והוא שידע הפותר המשלים הנראים בחלומות, ועל מי יורו בכלל, והרכבות הדמיון ואופני העתקותיו. והחכמה הזאת הייתה מקובלת ביד האבות הראשונים. הלא תראה, כאשר ספר יוסף לאחיו החלום אשר חלם מהאלומות, השיבוהו: 'המלוך תמלוך עלינו' (בראשית לז, ח) להיות מפורסם אליהם שקימת אלומתו תורה על המלכות והממשלה. וכאלו גזרו שם אלומה מלשון כל מאן דאליים גבר. ולכך אמרו, התחשוב להיות אלם וגובר עלינו.

וכאשר סיפר אל אביו ולאחיו חלום השמש והירח וי"א כוכבים, גער בו אביו ואמר לו 'מה החלום הזה אשר חלמת, הבא נבא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה' (בר' לז, י). כי מיד שפט הזקן שהשמש היה רמז לאביו, להיות השמש אב ומוליד בהוויות, וכמאמר הפילוסוף האדם יולידהו האדם והשמש. ושהיה הירח רמז לאמו, כי היא לקבלת האור מהשמש והולכת נכחו, תדמה לנקבה אצל בעלה. ולכן עובדי עבודת אלילים היו קורין לשמש בעל, ולירח אשרה.

הנה כל הפתרונים האלה היו כפי החכמה הכוללת, ועל דרך זה אמרו בפרק הרואה מי שיחלום כך מורה על כך, וכמה מהחכמה זכרו שם בזה.

והתנאי השני ההכרחי בפתרון, הוא אומד וההשערה בעניין החולם, דומה להקדמה הפרטית המוחשת שברפואה. כי לא כל החלומות ראוי שיפתרו בשווה אצל כל אנשים, כי הליסטים מזויין שחלם שנתלה על הדקל, לא יהיה פתרונו כצורבה מרבנן שחלם כן, כי כל אחד פתרונו עמו כפי מעשהו ומלאכתו, זה פתרונו לצליבא, וזה למעלה ושררה. וכבר זכרו בסוף יומא, ומפני זה פתר רבנו הקדוש לבר קפרא כל חלומותיו לטוב, מנשירת חוטמו ושנחתכו ידיו ונקטעו רגליו ושימות באדר. וזה כי בעבור שהיה ירא אלהים וסר מרע, שער שהקב"ה לא יעשה עמו רק טוב. ובביאור אמרו שם, כל המשקים יפים לחלום, חוץ מן היין. יש שותה וטוב לו, ויש שותה ורע לו. תלמיד חכם שותה וטוב לו, עם הארץ שותה ורע לו. שרוצה לומר שהיין אין ראוי שיפתרו אותו כפי עצמו, אלא בצירוף אל הנושא החלום אותו.

והנה ההשערה הזאת תתחלף באנשים בפחות ויותר חלוף רב, כבר זכר זה **הרב המורה** בפרק לח ח"ב באומרו:

"דע כי לכל בני אדם כוח גבורה בהכרח, ולולי זה לא יתנועע האדם במחשבתו לדחות מה שיזיקהו, ויתחלף הכוח הזה בחוזק וחולשה כשאר הכוחות הטבעיות, עד שאתה תמצא מן האנשים מי שיתגבר על האריה, ומהם מי שיברח מהעכבר, ותמצא מי שיתגבר על המחנה וילחם עמו, ותמצא אחר שתצעק אשה עליו וירעד ויפחד. ואי אפשר מהיות שם לזה הכנה מזגית בעיקר היצירה וכו'. וכן תמצא הכוח המשער בכל האנשים ויתחלף במעט וברוב, וכל שכן בענייני אשר לאדם בהם השגחה גדולה, ומחשבתו משוטטת בהם וכו'.

ביאר הרב בזה, שההשערה היא היא כוח והכנה באדם מתחילת יצירתו בגבורה, עד שימצא איש יגיד עתידות גדולות בכוחו המשער, ואיש אחר פחות ממנו, וכן בחילופים רבים.

וזה באמת מה שאמר רבי בנאה, שהיו ארבעה ועשרים פותרים חלומות בירושלים, ושהלך אצל כולם לפתור חלום אחד, ושמה שפתר לו זה לא פתר לו זה, ונתקיימו כולם. כי הנה כבר היה אפשר זה לפי שכבר היו בחלום הוראות רבות, וישיג הפותר האחד הוראה אחת מהנה, ויחשוב שיהיה הנשאר מאותו החלום עצמו כולו לבטלה ממותרי הדמיון. והפותר האחר ישער בו הוראה אחרת, ויחשוב השאר כולו לבטלה. ובזה הדרך היו כל הכ"ד פותרים מתחלפים בהוראותיהם, וכולם מתקיימות, וכפי מה שהתחלפו בהשערותיהן.

[כל החלומות הולכים אחר הפה]

ואולם מה שאמרו שם שכל החלומות הולכים אחר הפה, אין הכוונה שכפי מה שידבר הפותר לרצונו יתקיים במציאותו, אלא שכאשר הפותר יפתור החלום כפי אמיתתו והצודק שבו, אז החולם ייתן אל לבו אותו פתרון וידע ויכיר בקיומו. אמנם שאר ההוראות שבאותו חלום שלא

נפתרו, עם היות שיתקיימו בהכרח, הנה לא ירגיש ולא יכיר בהם החולם, לפי שלא קדמה לו ידיעה בפתרוןם.

ומזה הצד, רוצה לומר מהכרת הקיום והיציאה לפועל, הולכים החלומות אחר הפה, לא שהפה יהפוך אותם כפי הרצון.

ולכן אמרו שם:

אמר ר' אליעזר, מנין שכל החלומות הולכים אחר הפה, שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה. אמר רבא, והוא דמפשר ליה מעין חלמא, שנאמר איש כחלומו פתר.

ואמנם בר הדיא דהוה מפשר חלמא ומאן דיהיב ליה אגרא היה פותר אותו לטוב, ולמי שלא היה נותן לו שכר היה פותר אותו לרע, הנה עניינו שלרוב בקיאותו בחכמה ההיא היה מכיר בחלומות ההוא עניינים מתחלפים. וכאשר היו נותנים לו שכר - היה מבשר לו הטובה שבהוראותיו והיה מסתיר ושותק מההוראה הרעה שהיה בחלום ההוא. ולמי שלא היה נותן לו שכרו עושה בהפך. והיה זו תחבולה להגדיל שכרו. ועל זה היה מעשהו זר עם אביו ורבא מצורף שהכיר מרבא שהיה רע המזל, וכמו שהוא אמר: בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא. ולהיותו קשה יום היה פותר חלומותיו כפי עניינו. וגם זה מכוח ההשערה הוא. ומה שכעס רבא על בר הדיא, כשמצא ספרו שכתוב בו כל החלומות הולכים אחר הפה, היה לפי שכבר היה יכול לפתור לו מצדדים אחרים בלתי מבהילים, ולזרזו על הרעות העתידות לבוא, כאדם שהיה לבו דואג עליו. והוא לא היה עושה כן, כי היה מגיד כל הרעות ההנה כאויב ומתנקם, מפני שלא יהיב ליה אגרא. והיה דעת בר הדיא שקללת חכם אפילו בחינם היא באה, וכל שכן שלא הייתה כוונתו אלא לצער בלבד לרבא, וכמו שנזכר שם.

[פתרון החלום אינו מושלם]

הנה התבאר שחכמת הפתרון במלאכת הרפואה שתשלם בחכמה כוללת ובהשערה פרטית. האמנם ראוי שנדע שחכמת הפתרון וכוח ההשערה בו, לא יספיקו לפתור החלום כולו על פי אמיתתו, וזה מפנים ארבעה:

האחד כפי מה שביארתי למעלה, אין הימלט משיבואו בחלום הצודק דברים רבים ממותרי הכוח המדמה ושימושיו. כי כמו שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים, ויבא מעורב האמת עם השקר.

והנה הפותר, לא בחכמה דאית ביה ולא בהשערותו, יוכל להבדיל התבן מן הבר. ומה הוא חלק החלום שמורה על השפעה שנשפע בו, ומהו שאין הוראה בו כלל. ומפני זה פעמים יחשוב הפותר בדברים מהחלום שאין להם עניין ולא הוראה כלל בהודעה, ושהם מכלל התבן, ואין הדבר כן. ויקצר בעבור זה פתרונו מאמתת ההודעה שנשפעה בחלום ההוא.

ופעמים הפותר יבקש עניין לכל פרטי החלום, גם למה שאין לו עניין והוראה על דרך האמת, כי הוא ממותרי הדמיון, ויבא עם זה לנטות מן העניין המכוון בהוראת החלום ההוא בכלל, ולפרש הדברים הדמיוניים שאין בהם שפע ממין הדברים המושפעים. וכבר זכר **הרב המורה** כיצא בזה בהקדמת ספרו אצל צוואתו, שניקח מהמשלים העניין הכולל, ולא נחוש לפרטים שבהם.

והשני שגם בדברי החלום שהם כפי האמת, מְשָׁלִים מורים על עניינים מושפעים, יקשה מאוד על הפותר השגתם. לפי שכמו שכתב **הרב המורה** במקום הנזכר, פעמים יבואו משלים מתחלפים במין וגם בסוג, והושם העניין המכוון בראש המשל או באמצעיתו או בסופו. ופעמים יהיה עניין אחר מפוזר במשלים מרוחקים. ויותר עמוק מזה היות המשל האחד בעצמו משל לעניינים רבים, ישווה ראש המשל עניין אחד וישווה אחריתי עניין אחר. ופעם יהיה כולם משל לשני עניינים. ובהיות העניין כן, במה ישיג איפה הפותר, ואיך יספיק כוחו המשער לדעת עניין המשל ההוא ועל מה יורה.

השלישי שכבר יבואו בחלומות דברים כפי השפע הנשפע בהם, שישמרם המדמה כמו שקיבלם, מבלי העתקה ולא משל כלל. ודברים אחרים שהם משל. ואיך יוכל הפותר להבדיל בין המשל והנמשל? מחויב הוא שיתעה בזה פעמים רבות, מפני שאת המשל במקום הנמשל או שאת הנמשל במקום המשל.

והרביעי שהנה השערת הפותר לא תיפול אלא בענייני החולם, קרוביו ואוהביו שבהם תשוטט מחשבתו, וגם זה לזמן קרוב או תכף כדברי **הרלב"ג**. ומפני זה חשב הפילוסוף שלא יודעו בחלומות רק מה שהוא מיוחד לחולם בגופו וקרוביו, בזמנו ומקומות ועמו, כחלומות הסריסים, לא שאר הדברים הרחוקים ממנו במקום ובמדרגה או זמן.

והכתובים מעידים שאין הדבר כן, שכבר יבואו בחלומות עניינים כוללים לארצות רבות ולשנים רחוקות, כמו שראינו בחלום פרעה וכמו שיתבאר. וכן בחלום הצלם שראה נבוכדנצר בו עניין הארבע מלכויות שימליכו בכל הכיפה תחת יישובי הארץ. וכן המלכות החמישית העתידה להיות. והיה זה לשנים רחוקות יותר מג' אלפים שנה. ואיך יוכל הפותר בחכמתו והשערתו לפתור מה די ליהוי אחרי אלפים שנים בכל העולם.

הנה אם כן, פתרון החלומות כפי המנהג הטבעי, עם היות שישלם בידיעת חכמת הפתרונים, והרכבות הדמיונות, ובכוח המשער של הפותר, ועניני החולם בפרטים כמו שביארתי. ועם היות שפעמים בקצת החלומות יגיד הפותר בדרך הטבעי קצת מהוראותיהם, אין ספק שרחוק

וקרוב לנמנע הוא, שיספיק בחכמתו והשערותו להשיג מהחלום אמיתת השפע כולו, כפי מה שנשפע עליו מאת ה' מן השמים.

[פתרון החלום – ברוח הקודש]

ולכן, כשמצאנו בעדות ה' נאמנה שנמצאו פותרי חלומות יגידו עניינים אמיתיים בשלמות רב בפתרונם, כאלו תאמר יוסף הצדיק ודניאל ורבי ישמעאל ורבנו הקדוש ודומיהם, כפי מה שהעידו **רז"ל** בעניינם, אין ראוי שנחשוב שהיה פתרונם כפי ההשערה ותחבולות הרמאים, כי הנה הגדותיהם מורים על כוחם. אבל היה עניינם באמת רוח הקודש, שהיה מלווה אותם ומאיר עיני שכלם לראות ולהשיג אמיתיות ההן, כי הרוח ההוא, כאשר ילווה אל פותר, ישימהו להבין בחלומות מהו הדבר המושפע שבהם הצריך לפתרון, ומה הם הדמיונות שבו שאין להם עניין בהודעה. ובאותו רוח ישיג הפותר מאיזה מין מהמשלים החלום ההוא, ועל מה יורה, ואם העניין המכוון הוא בראשו או באמצעיתו או בסופו. והרוח ההוא יבין הפותר מהו מדברי החלום משל ומהו נמשל, וגם כן אם החלום ההוא עניין פרטי מגיע לעצם החולם קרוביו וארצו ועצמו, לזמן קרוב או תקף, או אם הוא כולל למלכויות ולארצות אחרות ולזמנים רחוקים. כי כמו שההודעה הצודקת המגעת בחלום היא מאת ה', כפי ידיעתו המקפת, כן פתרונה כשתגיע ממנו יהיה בשלמות גדול, ותמיד פעם אחר פעם מבלי טעות ושגיאה כלל.

ומפני זה אמר יוסף לסריסים '**הלא לאלהים פתרונם**' (בראשית מ, ח), ולפרעה **אלהים יענה את שלום פרעה**, לפי שהיו הפתרונם כמו החלומות, רוצה לומר שהיו כולם כפי השפע האלוהי שהגיע לזה לחלום חלומו, ולזה לפותר אותו פתרון. לא שהיה בכוח המשער ובתחבולות הפותרים. ולפי שהכיר זה פרעה בפתרוני יוסף, אמר: **הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו**. וכן דניאל ייחס פתרונו לאל יתברך, שהיה מגלה רזים, לפי שהיה פתרונו ברוח הקודש (דני' ב, כח). וגם נבוכדנצר הודה לו בזה.

ולהיות ירושלם מקום הנבואה והשפע האלהי, וארון ברית ה' או מקום מושבו בתוכם, לכן היו נמצאים שמה פותרי חלומות רבים וצודקים בפתרונם.

ולהיות פתרון שני הקדושים האלה בפרט - יוסף ודניאל - במדרגה עליונה מרוח הקודש, לא בכח המשער ורוח טבעי, דרשו **חז"ל** יב חכמתא לחכימין (דני' ב, כא), זה יוסף הצדיק שנאמר **אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך**. 'ומנדעא לידעי בינה' זה דניאל, שנאמר: 'באדין לדניאל בחזוי ליליא רזא גלא' (שם ב, יט) והרוח הקודש אשר חל עליהם בילדותם, אינה נבואה גמורה, שתצטרך בביטול החושים בהגעתה, לכן לא נמנו הם בכלל הנביאים, אבל הוא שפע אלוהי יחול כמו כן על הראוי אליו, ישימהו לדבר דברי חכמה

ולהשיג אמיתיות הדברים מפי ספרים ומפי חולמים. וכמו שאמר **הרב המורה** בפרק מ"ה ח"ב.

ועל כיוצא בזה אמר דוד עליו השלום 'רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני' (ש"ב כג, ב) ובדניאל כתיב 'והילדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל בכל ספר וחכמה ודניאל הבין בכל חזון וחלומות'. כי יחס הכל לאל יתברך להיותו ממנו, למעלה מהמנהג הטבעי. וכמו שבהיכנס האדם בבית אפל בחושך ילך, לא יוכל לראות ולהשיג מה בבית, כי אם מעט מזער בהצצתו ומשמוש ידיו, אבל בזרוח עליו השמש יראה את כל אשר בבית, וכל דבר לא יכחד ממנו, כן פותר החלומות, כשיעיין בהם כפי כוחו המשער לא יראה וישיג מהם כי אם מעט בהשערותו, וירבה בדבריו הטעות והשגיאה. אבל כשעליו יזרח ה' ורוחו, אז יראה אמיתת הדברים מבלי עמל ומבלי טעות כלל.

הלא כתבתי לך דעתי באמיתת הפתרונים כפי המנהג הטבעי, ושמלאכתן מתייחסת למלאכת הרפואה. ומכמה צדדים ייפול בהם הטעות והשגיאה. ושהפותר אשר רוח אלהים דבר בו ידבר דברי אמת כאיש אשר עמד בסוד ה',

וזוהו אצלי התר השאלה השלישית.

[החלומות שפתר יוסף]

השאלה הד'

בפתרונים שפתר יוסף בפרט, שעליהם נסמך לחכם ונבון, וכי רוח אלהין קדישין ביה, והיא: כי הנה יראה שקל שבקלים וריק שבריקים היה פותר אותם חלומות כמו שפתר אותם יוסף. וביאור זה, כי הנה שר המשקים ושר האופים ידע יוסף מאסרם על מה היה, וראה שהם חלמו חלומות מתייחסים לענייניהם, אם שר המשקים בעניין היין שהיה נותן לפרעה, ושר האופים מהמאכל שיאכל פרעה, ומאשר ראה ששר המשקים חלם 'ויתן את הכוס על כף פרעה', שעד (שער?) שישוב לאומנותו: 'ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו'. והיה אם כן הפתרון הוא עצמו החלום, ומה החכמה אשר בזה.

ואמנם שר האופים שלא ראה שהיה לוקח פרעה מאכלו מסליו, אבל בהפך, שהיה רואה שהיה אוכל אותם העוף מהסל מעל ראשו, פתר לו שיהיה תלוי ויאכל עוף השמים בשרו, כי כן יקרה לנתלים, לא לנקברים תחת הארץ.

הרי לך שהחלומות האלה לא היה בהם לא השערה ולא פתרון, כי הם היו מבוארים בעצמם. ואמנם ענין שלשת ימים שהגביל, כבר הורה על המהירות בחלום שר המשקים, אמרו 'והוא כפורחת עלתה ניצה הבשילו אשכולותיה', שנעשה כל זה בפתע, ולכן שפט: 'שלושת השריגים

שלושת ימים הם'. ומשם התחייב שיהיו כן בשר האופים, שלושת הסלים מורים עליו. וקרוב הוא שהיה יודע יוסף שלשלושת ימים יעשה פרעה משתה יום הולדתו, אותו שהיה זה דבר מפורסם ושבהכרח אז ידין אותם אם לטוב ואם לרע.

ומה א"כ החכמה שבאה בפתרון החלומות האלה, שהוצרך לומר 'הלא לאלהים פתרונים'.

ואמנם חלום פרעה מבואר מעניינו, שלא היה צריך אל פתרון. לפי שבידוע שהפרות היפות והבריאות מורה על שיש עשב הרבה בארץ, ויאכלו ויתעדנו בו, והוא השבע. והרעות מורות בהפך על הרעב. וכן השבלים הטובות מורות על ריבוי המים בארץ, ועידון הפרות ודשנותם, והוא השבע. והרעות מורות בהפך על הרעב. ומפני שלתבואה יצטרך החריש והקציר, היה הכל חלום אחד, מהפרות לחרישה ומהשבלים לקצירה. ומפני שהיה מספר הפרות והשבלים שבעה שבעה, מורה בהכרח שיהיו שני שבע שבעה, ושני הרעב שבעה גם כן.

ומה החכמה ורוח הקודש שנמצא בפתרון זה, והנה כל עובד אדמה יפתור אותו כן. ומי לא ידע בכל אלה שהפרות הטובות והשבלים הטובות מורים על השובע, והרעות מורים על הרעב. ואיך נואלו שרי צוען חכמי ויועצי פרעה מהבין הדבר הפשוט. ומה ראה פרעה מפני הפתרון המבואר הזה בעצמו לעשות ליוסף יקר וגדולה, ולקראו נבון וחכם, וכי רוח אלהין קדישין ביה.

תשובה לשאלה ד'

ואמנם פתרוני יוסף. הנה תדע מעלתם בשלמות ההשגה ומדרגותם ברוח הקודש, ממה שאומר:

כבר בארותיי שהחלום הצודק הוא שפע מגיע מנפש הגלגל או מהשכל הנבדל, מפאת ההשערה האלהית על נפש האדם בעת השינה, שלא יעכבוה המוחשים והעסקים הגשמיים מדבקותה. והנה הנפש באותו שפע תקבל הדברים כפי אמיתתם, מבלי ערוב כזב ולא המשל [סימבוליקה] כלל.

אבל הכוח המדמה בונה עולמות ומחריבן בדמיונותיו, וכל שכן בעת השינה. לא ישמור הדברים המושפעים ההם על טבעם וזכותם, אבל ימהר לחקותם ולהמשילם בדברים אחרים דומים להם, כמו אם ראה שהאויב יבוא עליו, יחקה הדמיון נחש או אריה רודף אותו והדומה לזה.

ויישאר החלום ההוא סתום וחתום, ויצטרך אל הפותר. ובחכמתו והשערותו כמו שביארתי, הוא שידע טבע החיקויים ההם, רוצה לומר מאיזה דבר ייעתק המדמה, עם שיחקה אותו לכך. ויצטרך מפני זה שיידע הפותר ענייני האיש החולם חלום, קרוביו ואוהביו וארצו וזולת זה, עד שיוכל לעמוד ממנו על הרמוז בחלום.

והנה כאשר שמע יוסף חלום שר המשקים מהגפן והכוס והיין, הבין ברוח הקודש אשר בו, שלא היו הדברים ההם חיקויים והמשלים דמיוניים, אבל היה החלום עצמו השפע שהגיע לנפשו באותו חלום. רוצה לומר שישוב להיות משקה המלך כראשונה. לכן כמו ששר המשקים חלם 'ואתן את הכוס על כף פרעה', כן פתר לו יוסף 'ונתת את הכוס על כף פרעה', להודיע, שלא היה החלום דבר מחוקק בדמיון, אלא מהות השפע עצמו שנשפע על נפשו בשינה. ושלא היה בו דבר מן המשל הדמיוני, אלא בשלוש השריגים שהיו מורים על שלושת ימים, וזהו הפלא הגדול, שידע יוסף שהיה עניין החלום ההוא כפשוטו, ושלא היה מחוקי המדמה כטבע שאר החלומות כולם.

וכן בחלום שר האופים היה אפשר קרוב שיפתור: 'ואכל העוף וגו'', על פרעה שאכל ממאכל סליו. כי הנה הנביא ראה את נבוכדנצר בצורת נשר הגדול גדול הכנפיים. ובאיוב על האנשים הגדולים 'ובני רשף יגביהו עוף'. ואם היה מפרש יוסף 'ואכל העוף' על פרעה, היה חלום שר האופים שווה בשווה כחלום שר המשקים, זה נותן את הכוס על כף פרעה כפי עבודתו ואומנתו, וזה נותן לו מכל מאכל פרעה ואוכל מסליו. וכבר יורה על היות חלומותיהם שווים, ושנאסרו יחדו במשמר אחד ובלילה אחד ועל מטה אחת חלמו.

אבל יוסף הבדיל ביניהם הבדל רב, כשפירש חלומותיהם כפשוטם. ולכן 'ואתן את הכוס על כף פרעה', פתר אותו כפשוטו, ויצא מזה שישוב לכבודו. ופירש גם כן והעוף אוכל אותם כפשוטו, על עוף השמים, ויצא לו מזה שיהיה נדון לצליבא, שאז עוף השמים יאכל את בשר ראשו.

ואילו היה יוסף נוהג מנהג הפותרים, שיפתרו כל החלומות על זולת הדברים ההם, להיותם חיקויים דמיוניים, היה מבקש חיקוי לכוס פרעה ולענבים ולשאר הדברים, ולא היה אם כן פותר האמת באותם החלומות, כפי מה שהיה הדבר ויצא לפועל.

ומפני זה כאשר שיבח שר המשקים עניין יוסף לפרעה, אמר **ויפתר לנו את חלומותינו איש כחלמו פתרו**. רוצה לומר שלא עשה המשל ודימוי כלל בחלומותינו, כמנהג שאר הפותרים. אבל לכל איש ממנו פתרו כחלמו. רוצה לומר, כפי פשוטי הדברים שחלם, כן פתרו ופרשו אותו, מבלי שיפרשו דבר על דרך המשל.

וכן עשה בחלום פרעה, כי הנה החרטומים שהם היו אצלם חכמי הטבע יודעים ומשיגים בטבעי הדברים, קיימו וקבלו עליהם בחלומות פרעה שלוש הקדמות:

האחת שהיו החלומות שניים, והייתה טענתם לפי שחלם אותם בשתי עתות מובדלות זו מזו עם יקיצה בינתיים, ובחיקויים מתחלפים זה מזה.

והשנית שהיו החלומות מגיעים לפרעה לעצמו ופרטיותו ולזמן קרוב, לא לכללות ארצות, ולא לשנים רבות. לפי שהיה דעתם כדעת הפילוסופים שהדברים שיודעו בחלומות הם דברים פרטיים, מתייחסים תמיד לחולם לקרוביו או עמו.

והשלישית שהיו הפרות והשבלים שראה פרעה, משל וחקיו לדברים אחרים, כי להיותם מפועל המדמה חשבו היותם חיקויים והמשלים לדברים אחרים בהכרח, ומפני זה היו פותרים: שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר, בעניין הפרות. ובעניין השבלים שבע אפרכיות אתה כובש, שבע אפרכיות ימרדו בך, כדבריהם ז"ל. ובפתרון זה היו עושים מהם שני חלומות, ושהיו הדברים מגיעים לפרעה בפרט ושהפרות והשבלים היו חיקויים ומשלים לדברים אחרים.

אבל יוסף, ברוח הקודש הבין שהיה האמת בהפך כל זה, שהנה חלום פרעה אחד הוא, עם היות שהקיץ בינתיים. מפני שנפעם רוחו מחוזק השפע המגיע אליו ממנו נפסק חלומו. וכן הבין שהיה החלום ההוא הודעה אלוהית, לא לפרעה בעצמו בפרט, כי אם להשגחה על כל ארץ מצרים וגם על כל הארצות אשר סביבותיהם, שלא יכרתו ברעב. ושלא היה החלום ההוא לזמן קרוב ותכף, אלא עד סוף י"ד שנה. וכן ראה שלא היו הפרות והשבלים משל וחקיו לדבר אחר כדברי החרטומים, אבל שהיו כפשוטם, שהפרות הטובות והשבלים הטובות מורים על השבע, כי בריבוי הגשמים יעלה כל עשב, ויהיו הפרות בריאות וטובות. וברבות התבואה יהיו השבלים טובים. והפרות הרעות והשבלים הרעים היו מורים על הרעב ועל חסרון המים בארץ, וחסרון העשבים והעדר התבואות.

והיו הדברים האלה כפשוטם, ולא היו המשלים וחקיויים לדברים אחרים. וזה היה באמת תכלית החכמה, מורה על שלמות הרוח האלוהית. וכבר הורה עליו גם כן מה שהבין ופירש שהיו שנות השבע בלבד בארץ מצרים, וכמו שנאמר: **הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים.**

אמנם הרעב בלבד אמר, לא יהיה בארץ מצרים כי אם בשאר ארצות הסמוכות אליה, וכמו שאמר **וכלה הרעב את הארץ** ואמר **ויהי רעב בכל הארצות** ולא ידע זה מכוח החלום אלא מרוח הקודש אשר בו וכמו שיתבאר אחר זה. **ובמאמר ב' מחוש ומוחש כתב אריסטו** שהחלומות שחלם מלך מצרים, ושנשאל מהם יוסף והודיעו מהרעב, ויעצו שיטמנו החיטה בשני השבע בשבוליהם כדי שלא תפסד ותישאר עד שנת הרעב, וגם זה היה מפתרון השבלים.

הנה התבאר מזה כולו שלמות יוסף בפתרונו, ושהיה ברוח הקודש באמת, לא כפי הכוח המשער.

והותר במה שביארתי בזה השאלה הד'.

[נאומו של שר המשקים]

השאלה הה'

בדברי שר המשקים לפרעה. אם באומרו את חטאי אני מזכיר היום, והוא לא נאסר כי אם על חטא אחד לא על רבים, ואם **ויתן אותי במשמר, אותי ואת שר האופים**, שזכר מילת אותי שתי פעמים. ואם באומרו **ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא**, והם היו שני חלומות, לא חלום אחד. ואם באומרו **איש כפתרון חלומי חלמנו**. וכן **איש כחלומי פתר**. ואם אמר זה להגיד שצדק בפתרונו, הרי כתוב אחר זה **ויהי כאשר פתר לנו כן היה**, ומה עניין אומרו אם **כן איש כפתרון חלומי איש כחלומי פתר**.

תשובה לשאלה ה'

ויהי מקץ... ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי [מא,א-יד]

סיפר הכתוב שמקץ וסוף שנתיים ימים, שהם שתי שנים אחרי שיצא שר המשקים מבית הסוהר ולא זכר את יוסף וישכחהו, קרה מקרה שפרעה, והוא שם התואר לכל מלכי מצרים שהיו נקראים כן, חלם פרעה שנראה לו שהיה עומד על היאור, כי בעבור שארץ מצרים תשתה מן היאור, וממנו יבוא השבע או הרעב, כפי עלות נילוס להשקות את הארץ או העדר עלייתו. לכן ראה בחלומי הפרות עולות מן היאור, והנה ראה אותם יפות מראה ובריאות בשר, כי ייפוי הגהה ומראה הגוף, שהוא המוחש המושג ראשונה לחוש הראות, מורה על הבריאות וטיב המזג והעידון.

ולכן סמך **ליפות-מראה בריאות-בשר** וראה אותם שתרעינה **באחו**, שהוא שם העשב הגדל סמוך למים, כמו שנאמר 'היגאה גמא בלא בצה ישגא אחו בלי מים'. וראה גם כן **שבע פרות אחרות עולות אחריהן** מבלי הפסק **מן היאור**, שגם לסיבת היאור להיותו בלתי עולה להשקות את הארץ, היו בהפך הראשונות, **רעות המראה** והגהה, שזה מורה על העדר הלחות; **ודקות הבשר, ותעמודנה אצל הפרות הראשונות על שפת היאור**, להגיד שימשכו הרעות אחרי הטובות מבלי הפסק. וכל זה בסיבת היאור. ושהפרות הרעות תאכלנה את הפרות הטובות. והתגעש פרעה כל כך מאותו מראה, עד שבסיבת התגעשותו הקיץ משנתו.

אבל חזר **ויישן מיד, ויחלום שנית** כי כפי החיקויים קראו חלום שני. וראה **שבע שבליים עולות בקנה אחת בריאות וטובות**, רוצה לומר שהיו רצופות כל אותם השבע בבריאותם וטובתם בלי הפסק, וכן שבע שבליים ריקות מבלי מילוי, שדופות קדים - רוח קדים שנקרא כן מפני שבא ממזרח ויפסיד התבואה - היו **צומחות אחריהן, ותבלענה אותם השבליים הדקות את שבע השבליים הבריאות והמלאות** שראה ראשונה. ואז יקיץ פרעה שלא ראה מאותו חלום עוד.

האמנם אמר **והנה חלום**, להגיד שהיה החלום כל כך מסודר, שהיה נראה לו בחלומו כאילו היה הדבר בהקיץ, אבל כאשר הקיץ פרעה, אז הכיר והרגיש בעצמו שהיה חלום מה שראה.

והנה אמר **ויהי בבקר ותפעם רוחו**, לא להגיד שחשב בחלומו כל הלילה עד הבוקר, אולי ישתלש חלומו כאשר נשנה, וכאשר לא חלם עוד בבוקר אז **ותתפעם רוחו**. כי הנה התפעמות הרוח הוא קרוב שיהיה סמוך ליקיצה. אבל פירוש **ויהי בבקר** אצלו, הוא סמוך ל**ויקץ פרעה**. רוצה לומר, ויקץ פרעה והנה חלום, ויהי זה בבוקר, ואז **ותפעם רוחו**, כי נתבהל מהחלום מאוד. והתחברו א"כ בחלום שלושה תנאים מורים על אמיתתו:

האחד סידורו הנפלא;

והשני שהיה בבוקר אחרי התכת האידיים העולים מהאצטומכא אל המוח, שאז החלום יותר צודק. כמו שאמר **הפילוסוף בחוש והמוחש**. וכן אמרו **בפרק הרואה** שלושה חלומות מתקיימים, חלום של שחרית וכו';

והשלישי התפעלות החולם. **ותפעם רוחו**, כאלו הרגיש בחוזק השפע הנשפע עליו בחלום.

ולכן שלח פרעה ויקרא את כל חרטומי מצרים, והם היודעים בדברים הטבעיים, ואת כל חכמיה, רוצה לומר היודעים באצטגנינות השמים ובפתרון חלומות. **ויספר פרעה** בעצמו **להם את חלומו ואין פותר אותם לפרעה**. והפסוק הזה מורה שלא היו פותרים אותם לפניו כלל. אבל **חז"ל** דרשו, שלא היה דעתו מתיישב על פתרונם. והדבר הזה קשה, כי למה לא יתיישב על לבו פתרונם, ונתיישב בלבו פתרון יוסף, ופרעה לא היה יודע חכמת הפתרון, ובמה יודע איפה שלא היו פותרים אותו כראוי, ושפתרון יוסף היה אמיתי. אבל זה, מקום ביאורו הוא אחר זה, במאמר **הנמצא כזה וגו'**.

ואתה תראה, שהכתוב פעם קורא החלומות האלה בלשון רבים, כמו שאמר **ויחלום שנית**, ואומר **ואין פותר אותם לפרעה**, ופעם קורא שניהם חלום אחד, כמו שאמר **ויקץ פרעה והנה חלום**, **ויספר פרעה להם את חלומו**, **ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי**. **בחלומי הנני עומד וגו'**, **וארא בחלומי וגו'**. לכן אחשוב שפרעה הרגיש בעצמו שהיה הכל חלום אחד, ולכן היה מכנה אותו תמיד בלשון יחיד. אמנם הפותרים חשבו שיהיו שני חלומות, כמו שחלם אותו בשתי שעות ובשתי חיקויים ויקיצה בינתיים, ושהוא היה טועה במחשבתו שהם אחד.

וכאשר ראה שר המשקים, שהיה קרוב למלך, מה שקרה לו ולשר האופים עמו בפתרון חלומותיהם, ראה להזכיר את יוסף לפרעה, כדי שישלח בעדו לפתור את חלומו. ולכן אמר לו: **את חטאי אני מזכיר היום**, ואמר **חטאי** בלשון רבים, לפי שהיו שנים: החטא שחטא שבעבורו קצף המלך עליו וישם אותו במשמר; והאחד שחטא כנגד יוסף, שלא זכרו וישכחו.

ומפני שהוא היה רוצה לשבח את יוסף בפתרון החלומות שחלם לו ולשר האופים, הסיר בדבריו הספקות שהיה אפשר שיפלו על זה, ואמר: אם תחשוב אדוני המלך, שהנער הוא פתר את חלומי לטובה, וחלום שר האופים לרעה - בתחבולה, מפני שידע שלא היה בי עוון אשר חטא, וששר האופים חייב ראשו למלך - אין הדבר כן, כי **פרעה קצף על עבדיו**, כלומר קצף על שנינו ביחד, ולא ידע הנער מי משנינו הנקי ומי הפושע.

גם אין ראוי שתחשוב שחילוף מקומות במשמר שהיינו בהם, מביא את הנער שהוא לפתור חלומי לטובה ולשר האופים לרעה, כאלו תאמר שהייתי אני בחדר אחד למעלה, ולשר האופים בתוך הבור, אין הדבר כן, כי שנינו אנחנו היינו במקום אחד במשמר. וזה אומר: **ויתן אותי במשמר בית שר הטבחים**, רוצה לומר שהורג ושוחט האנשים במצות המלך, **אותי ואת שר האופים**, באופן שווה ובמקום אחד. ולזה אמר **אותי** שני פעמים.

גם אין ראוי שתחשוב שידע הנער דרכי הפתרון מצד הכוכבים, שידע שמי שיחלום בהיות הלבנה עם **שבת** יראה כך וכך, ומי שיחלום בהיותה **בצדק** יהיה כך, עד שמזה יאמרו הפותרים מצד הכוכבים החולם שיראה בכך ימים מהחודש יהיה כך. כי הנה אנחנו חלמנו **בלילה אחד אני והוא**, רוצה לומר שנינו אנחנו חלמנו חלום, שהיה נראה בעניינם לפי התדמותם וקורבתם שהיו חלום אחד, ועם כל זה הגיע מחכמתו להבדיל ביניהם זה לחיים וזה למות.

גם אין ראוי שתחשוב שהביאו לאותם הפתרונים כוח השערות ותחבולותיו, שהלך לשאול ולדעת מן ענייניו ואז פתר לנו, אין הדבר כן, כי הוא היה שם אתנו, אינו יוצא חוצה. והוא נער, אינו יודע בהשערות. גם הוא **עברי** מעבר הנהר, ואינו יודע מענייני הארץ הזאת, גם הוא **עבד לשר הטבחים** ואיך ידע העבד ענייני השרים אשר בשער המלך.

ועם כל זה **ונספר לו**, לא לתכלית הפתרון, כי לא חשבנוהו לכך, אלא שבעבור שלא היה אתנו אדם אחר ספרנו לו, כמו שיספר האדם לעבדו מעשיו בשלא יהיה לו איש אחר לדבר עמו. ועם כל זה פתר לנו את חלומותינו. לא בדרך המשל ונמשל כמנהג הפותרים, אבל **איש כחלום פתר**. שהיה הפתרון כפשט החלום, כי אני הייתי חולם שאתן את הכוס על כף פרעה והוא פתר כן, **'ונתת את הכוס על כף פרעה'**, וכן לשר האופים שחלם **והעוף אוכל אותם מהסל מעל ראשי**, פתר לו הדברים כפשוטם **'ואכל העוף את בשרך מעליך'**, וזהו **איש כחלום פתר** שהיה פלא גדול כפי טבע החלומות וחקייה המדמה בהם.

וכבר חשבנו שהיו דבריו הבל מעשה תעתועים, ולא היה כן. כי **כאשר פתר לנו כן היה**. ויוסף הנזכר, **אותי השיב על כני** בפתרונו שאמר שאשוב על כני. ואותו, שר האופים, **תלה** בפתרונו, אשר פתר לו שהיה תלוי על עץ.

ומאשר שר המשקים לא שבחו לפרעה בהגבלת שלושת הימים שעשה יוסף בפתרונו, נראה שחשש אולי יאמר המלך אין זה מן הפלא. כי אולי היה יודע שבשלושת הימים אעשה משתה יום מולדתי, ואז היה מחויב שאדון ענייניכם. ולכן לא זכר לו דבר מזה שר המשקים.

והנה פרעה התפעל מסיפור שר המשקים, ומהם היה לסיבה להביא את יוסף לגדולה. ולכן שלח מיד לקרוא את יוסף **ויריצוהו מן הבור** שהיה אסור שמה, **ויגלח** מפני כבוד המלכות, **ויחלף שמלותיו**. אולי שנתנם לו שר המשקים, או שנתנו לו מבית המלך.

והותרה עם מה שפירשתי בזה השאלה החמישית.

השאלה הו'

אם היה חלום פרעה אחד, כאשר אמר לו יוסף, מדוע נחלק לשני חלקים בפרות ובשבליים עם יקיצה בינתיים, כמו שאמרה תורה **ויישן ויחלום ויישן ויחלום**. וכן הקפיד הוא עצמו על זה בסיפור חלומו, כמו שאמר **ומראיהן רע כאשר בתחילה ואיקץ**.

השאלה הז'

למה התחיל יוסף לומר **חלום פרעה אחד הוא, את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה**, והיה ראוי שיתחיל בעיקר החלום: **'הנה שבע שנים באות'** וגומר, **'וקמו'** וגומר, ואחר כך יאמר **'חלום פרעה אחד הוא'**, **'ועל השנות החלום'** וגומר. ומה עניין **את אשר האלהים עושה**, כי זהו עניין כל החלומות הצודקים, שהנבדל יודיע לאדם לתכלית השגחתו ושמירתו הדברים שיהיו. ולמה כפל זה המאמר, **את אשר האלהים עושה הגיד, את אשר האלהים עושה הראה**, ושניהם כוח אחד.

תשובה לשאלות ו'-ז

ועתה ראה מפעלות אלהים, כי הוא עושה גדולות עד אין חקר, פועל הרעות והטוב, כמו שאמר 'אני אמית ואחיה וגו''. כי הנה תמצא שבסדר וישב שעבר, סיפר הכתוב עשרה דברים מהצער שבאו על יוסף, ובסדר הזה סיפר עשרה דברים שבאו לו מההצלחה כנגדם.

הראשון ששם כתוב שיוסף היה שנוי ונתעב מאחיו, וכאן כתוב שהיה אהוב מן הזרים פרעה וכל מצרים.

השני שם כתוב ששנאוהו על עניני החלומות (לז, ח) וכאן כתיב שאהבוהו על עניני החלומות.

השלישי שם כתיב 'ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתונת הפסים אשר עליו' (לז, כג) וכאן וילבש אותו בגדי שש וישם רביד זהב על צוארו.

הרביעי שם כתיב שהשליכוהו לבור ערום (לז, כד) וכאן וישלח פרעה ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו.

החמישי שם כתוב שיוסף היה נמכר (לז, כח) וכאן כתיב שהיה מוכר שנאמר וכל העם באו מצרים לשבור אל יוסף.

השישי שם כתיב שהלך יוסף אל אחיו 'ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו' (לז, יח) וכאן כתיב שהלכו אליו אחיו ובטרם יקרבו אליו ויתנכר אליהם.

השביעי שם כתיב שנתפרד מאחיו, וכאן כתיב שנתחברו אחיו עמו.

השמיני שם כתיב 'ויוסף הורד מצרימה' (לט, א) בירידה ובשפלות. וכאן ונתון אותו על כל ארץ מצרים.

התשיעי שם כתיב ששאלתו אשת אדוניו שכבה עמי ולא רצה (לט, ז-ח) . וכאן שנשא את אסנת בת פוטיפרע לאשה.

העשירי שם כתיב שלא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו (מ, כג). וכאן שזכרו ושבחו את פרעה.

הנה אם כן עשרת הדברים האלה שנזכרו בסדר הזה היו ניחומים לצרות יוסף ותוגותיו, והוא המוכיח שמפי עליון תצא הרעות והטוב, שהרע ההוא שקרה ליוסף היה הכנה ואמצעי לכל הטוב והמעלה שקנה במצרים.

[יוסף פותר את חלומו של פרעה]

ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי... ועתה ירא פרעה [א,טו-לב]

אמר פרעה אל יוסף: חלום חלמתי. לפי שהיה דעתו תמיד שכל מה שראה היה חלום אחד, ואמר ופותר אין אותו, אם לדעתו, ואם בהחלט, שלא נתנו לו לפתור כלל.

ואמר: **ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו**. עניינו אצלי, שתשמע חלום לפתור אותו כפשוטו, מבלי עשות בו משל ונמשל, שהוא היה הדבר המבהיל שסיפר ממנו שר המשקים. ולזה לא אמר תשמע לפתור חלום, אלא **תשמע חלום לפתור אותו**, כלומר לפתור אותו כמות שהוא על פשוטו.

ויוסף השיבו: **בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה**, רוצה לומר שאין ראוי שיקרא הוא הפותר כי אם הש"י. וכמו שאמר לסריסים '**הלא לאלהים פתרונים**'.

והנה סיפר פרעה חלומו ליוסף ושינה דברים מועטים: אם בהוסיפו מילת **דלות**, ואם בשנותו ממראה לתואר, ואם מה שהוסיף לבאר **ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה**. כי העניין קרוב. וקיצר הכתוב במקום אחד והאריך במקום אחד כפי צורך העניין.

והנה יוסף כששמע החלום, הבין ברוח הקודש אשר בו הדברים אשר בהם נשתבשו החרטומים, שהם שלשת ההקדמות שזכרתי למעלה, והודיע לפרעה, שהעניין בכלם הוא בהפך מה שחשבו.

[הקדמה ראשונה של החרטומים]: כי הם חשבו שהיו שני חלומות: אחד מהפרות ואחד מהשבלים, ויוסף אמר שאין הדבר כן, אלא **שחלום פרעה אחד הוא** מהפרות ומהשבלים ביחד, שהיו הפרות סימן לחרישה. והשבלים סימן לקצירה, כמו שכתב **הרמב"ן**. ואמנם היקיצה שהייתה בינתיים, הייתה סיבתה התפעמות רוחו מחוזק השפע הנשפע עליו, ומאותה רעדה הקיץ. ומהיות זה יסוד טעות החרטומים, ושפרעה היה מקפיד בעניין היקיצה, לכן התחיל יוסף פתרונו בביטול ההקדמה הזאת, באומר **חלום פרעה אחד הוא**.

וההקדמה השנית שקבלו החרטומים הוא שהיו הפרות והשבלים משל לדברים אחרים, וכי היו מחקויי הדמיון ומהמשל בחלום.

וגם זאת הודיע יוסף שהיה טעות בידם, שלא ראה פרעה בחלומות דימויים ולא חיקויים, אלא השפע שהשפיע הקדוש ברוך הוא בחלומו, והוא מה שראה מבלי משל וחידה, ועל זה אמר: **את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה** רוצה לומר הגיד לו הדבר כפשוטו, כאשר הוא עושה אותו מהשבע והרעב אשר יזכור לא המשלו.

וההקדמה השלישית שקבלו החרטומים הוא, שהיה חלום פרעה מיוחד ומתייחס ונוגע אליו בפרט, ושהיה לזמן קרוב או תכף.

ויוסף הודיעו שאין הדבר כן, כי הוא מורה על השבע והרעב הכולל את כל ארץ מצרים ולשאר ארצות, ואינו דבר מיוחד לפרעה. וגם הוא דבר לשנים רבות, י"ד שנים שבע שנים מהשבע ושבע שנים מהרעב, וזה אומר **שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ושבע השבלים**

הטובות שבע שנים הנה וביאר שאין שני השבע שבעה ושבעה כי חלום אחד הוא, ויורו אם כן הפרות הטובות והשבליים הטובות על שבע שנים מהשבע בלבד. וכן שבע הפרות ושבע השבליים הרקות, כאלו אין בהם גרעינים מורים על שבע שני רעב.

ואמנם אומרו אחר זה **הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה את אשר האלהים עושה הראה את פרעה**, עניינו שלא היה חלומו מגיע מיוחד ומתייחס לעצמו בפרט מכוח התבודדותו כחלומות של נבוכדנצר, שמפני ששוטטה מחשבתו במה שיהיה לזרעו מהמלכות והממשלה אשר הוא קנה בימיו, 'רעיוניו על משכבו סליקו', וראה הצלם. ולא היה כן חלום פרעה, אבל מבלי התבודדותו ולא שוטטות מחשבתו, הגיד אליו האלהים מה שרצה לעשות בעולמו, והיה זה אם כן עניין כולל למלכויות ולארצות ולא פרטי לך.

והנה רצה הקדוש ברוך הוא להראותו ולהגידו לך. להיותך מלך, תוכל לתקן הרע הנרמז בו, וזהו **הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה את אשר האלהים עושה הראה את פרעה**, וביאר מהו אשר הראה אותו, והוא **ששבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וגו'** כי השם הודיע לו הרעב העתיד לבוא כדי שיתקנהו, והראה לו שני השובע להודיעו שבזה יתקן הרעב. וכבר זכרתי שיוסף ביאר לפרעה שהשובע יהיה בלבד בארץ מצרים, לא בשאר הארצות. ובעבור שתמיד במצרים היה שובע מפני נילוס, שהיה עולה ומשקה את הארץ הודיעו שבשובע יהיו שני חידושים:

האחד שיהיה שובע גדול, רוצה לומר יותר מהנהוג.

והשני שיהיה בכל ארץ מצרים, לא בלבד במקומות הסמוכים לנילוס שהוא עולה ומשקה אותם.

ואמר **וקמו שבע שני רעב אחריהם**, להגיד שיקומו שבע שנים אחרים רצופים אחריהם מבלי הפסק, שבכולם יהיה רעב בכל הארצות, ולכן לא אמר ברעב בארץ מצרים, כמו שאמר בשבע, לפי שבשבע יהיה פרטי שם, אבל הרעב יהיה כולל כל הארצות.

ואמנם אומרו אחר זה **ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב הוא אחרי כן**, יראה שהוא כפל ומותר.

אבל עניינו אצלי, שגם אחרי עבור הרעב תישאר הארץ חסרה כל כך, שלא תשוב בנקלה לאיתנה הראשון, באופן שגם שירדו גשמים, לא תראה בהם הברכה שהייתה נראית בזמן השבע. וסיבת זה, **כי כבד הרעב מאד**, ויעשה שינוי בארץ, לא יסור בקלות וגם אחרי ביאת המים.

וזה טעם אומרו **אחרי כן**, כי הוא שב אל אומרו **מפני הרעב הוא**. ולא יתכן שישוב אל השובע, כי יהיה כפל אחרי שאמר **ונשכח כל השבע**, כמו שביארתי, שמזה יודע שאין

השכחה שזכר הכתוב כאן מיוחסת אל בני אדם, כי למה יהיה נשכח הדבר הזה מפיהם. אבל השכחה היא בעצמות הארץ בגופה, שתתייבש כל כך שתשכח ממנה כל לחות. ויהיה לפי זה אומרו **ולא יודע השבע בארץ** כפשוטו, רוצה לומר שלא יהיה השובע ניכר בעצמות הארץ וגופה, אחרי עבור זמן הרעב. **וזהו באמת דקדוק אמיתי בפסוקים האלה.**

ולפי שיוכל פרעה להקשות, אם היה החלום אחד למה נשנה בלילה אחד, ולא ראה יחד הפרות והשיבלים מבלי יקיצה ביניהם, לכן אמר יוסף שהיה זה להודיע, כי היה הדבר מזומן ונכון, **וממהר האלהים לעשותו.**

וכפי מה שפירשתי בפסוקים האלה **הותרו השאלה הו' והז'.**

+++

השאלה ה'ח'

בעצת יוסף **ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישתיהו**, כי הוא בעצה הזאת נדרש ללא שאלו, וכמו שכתב הרמב"ן, הליועץ למלך נתנוהו? ודעתו הוא שהיה זה מכלל הפתרון. **אבל זה לא יתכן**, שאם כן היה אומר זה בתוך דברי הפתרון, כשהיה אומר **ונשכח כל השבע** בידוע שכבר השלים הפתרון בנותנו טעם על השנות החלום. ועוד, שאם היה זה מכלל הפתרון, לא היה אומר בלשון בקשה או עצה, אלא בלשון סיפור כשאר הפתרון. ועוד, שאם היה מכלל הפתרון, איך אמר **וייטב הדבר בעיני פרעה**, והנה לא יאמר זה אלא על עצה ולא על הפתרון.

השאלה ה'ט'

בדברי העצה שאמר **ירא פרעה איש נבון וחכם... יעשה פרעה ויפקד פקידים** כי המאמר הזה סותר נפשו, לפי שאם יעשה כל זה פרעה בעצמו, הוא יפקד פקידים והבר יהיה תחת ידו, מה צורך אל האיש הנבון וחכם. ואם האיש הנבון וחכם יעשה כל זה, מהו שיעשה פרעה. ועוד, כי איך אמר **וחמש** היה לו לומר **וחמשו**, שחוזר אל הפקידים שזכר. ויותר קשה מזה כולו, שלא נזכר בכל זה סיפור שהפקיד פקידים, לא פרעה ולא יוסף.

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישתיהו... ויאמר פרעה אל יוסף ראה [מא, לג-מ]

תשובה לשאלות ח'-ט'

בעבור שאמר יוסף לפרעה **את אשר האלהים עושה הראה את פרעה**, שהיה תכלית מה שהודיעו בחלומם מהרעב, כדי שיתקנהו ולא תכלה ארצו ועמו מפני זלעפות רעב, והודיעו עוד שממהר אלהים לעשותו, לכן הודיעו **ועתה ירא פרעה**, רוצה לומר עתה שידעת כל זה, עתה

מבלי עיכוב עוד בזאת העתה, ראוי שתקיים עצת אלהים בתיקון הדבר הגדול, ולא תשליכהו אחרי גוֹך.

ולכן ראה ובחר לך **איש נבון וחכם**, רוצה לומר נבון במעלות המידות וחכם בשכליות, כי היו שני התנאים ההם צריכים בעניין הזה. אם התבואה להיות החוק הזה מהחומש וקיבוץ התבואה שיזכור דבר חדש במצרים, וירבו עליו הקטטות. ויצטרך עליו מפני זה אדם נבון לדעת פשר דבר ולנהל את עם המצרים בדבר הזה בחכמה, חן ושכל טוב. ותצטרך גם כן התבונה בקנות התבואה בשני השבע בזול, שלא יתייקר השער, ובמכירתה גם כן בשני הרעב, ובתת למצרים באופן ראוי לחם לפי הטף, והשאר למכור לשאר הארצות, ויאסוף הון עתק למלך.

והיה גם כן שיהיה חכם יודע בטבעי הדברים, כדי שתתקיים התבואה במצרים, שהיא ארץ לחה כל כך, מהשנים בערבו עמה דברים המקיימים אותה, כמו שזכרו ב**ב"ר**. ואמר לו שהאיש החכם הנבון הוא **ישיתו על ארץ מצרים**, רוצה לומר לשר, כי לא יתכן שיתן האומנות הזה כי אם לאדם גדול שיהיה ממונה על כל הארץ, ויהיה ידו כיד המלך.

ואמנם אמרו עוד: **יעשה פרעה ויפקד ויפקדים וגומר**, אפשר לפרשו באחד משני פנים. **הפן האחד** שאמר יוסף: ואם תאמר איך תעשה לתקן את הרעב הזה, כיון שאין למלך חיטה באוצרותיו, הנה זה תוכל לעשותו בזה האופן, שיעשה המלך מה שזכרתי, שישית האיש נבון וחכם על כל ארץ מצרים, והוא **יפקד ויפקדים וחמש**, רוצה לומר שהאיש החכם ונבון ישים מס על כל הארץ, שיתנו עובדי אדמה בשני השבע מכל התבואה החמישית לפרעה. וזהו **חמש את ארץ מצרים**, רוצה לומר שיחמש האיש חכם ונבון את כל התבואה. ומלבד החומש ההוא, עוד **יקבצו** אותם הפקידים **את כל אוכל השנים הטובות הבאות האלה**, והנה זה כשיקנו אותו ממעות המלך כדברי **הרמב"ן**. כי להיות שובע גדול בארץ מצרים, תהיה התבואה בזול מאוד, ובפרט במקומות שנולדה שם.

ואמרו **ויקבצו את כל אוכל**, עניינו כל הנמכר בשער שיקנו הכל. לא שיקבצו כל התבואה מבעליה, ולא יישאר להם מה לאכול.

ואחר שדבר מהחומש ושיקנו למלך, אמר שלא יישאוו כולה מעיר אל עיר, כי תהיה בזה הוצאה רבה בטעינה וההבאה, וגם יחרה אף העם עליו בהישארו מבלי בר. אבל יצברו הפקידים ההם קצת אותה תבואה בערים שיקנו אותה שמה, ותהיה **תחת יד פרעה**. רוצה לומר באוצרותיו ורשותו, שלא תיגע בו יד אדם מהעיר, ובזה יתפייס העם, לפי שיהיה אוכל בערים למכרו שם בעת הצורך לצרכם, והשאר כלו יהיה בשמירה.

והוא אומר **אוכל בערים ושמרו** רוצה לומר מקצת האוכל ההוא יהיה בערים, והשאר יהיה בשמירה, והשמירה תהיה בעיר מצרים כמו שיתבאר, וביד אותם הפקידים בשם המלך.

זהו הפן האחד בפירוש הפסוקים האלה.

והפן השני הוא שאמר יוסף לפרעה, הדבר הזה הוא כל כך גדול השיעור והצורך, שאין ראוי למנות עליו אלא או **איש חכם ונבון** שיהיה ממונה על כל הארץ, שיתחברו בו התבונה והגדולה, או שיעשה זה פרעה בעצמו.

וזוהו **יעשה פרעה**, כלומר יעשה זה פרעה בעצמו, כי הוא נבון וחכם ומלך, ולך נאה הדבר הזה. ולכך החניף למלך ואמר ליה, הן אמת שאם תעשה זה מעצמך, צריך שתפקיד פקידים בכל ארץ מצרים, ויהיו אז בהכרח גנבים רבים בדבר. ויצטרך שמעלתך יחמש, רוצה לומר לקחת החומש בארץ מצרים כולה, לפי שעיקר האמונה הוא בחומש, שיוכל לומר הפקיד כך קבלתי מחומש פלוני או כך. אבל בקניית החיטה מצד המעות שיקבל לקנותה, לא יוכל לגנוב. ולזה אמר **וחמש** כנגד פרעה. ולעניין קניית התבואה אמר שהפקידים יצברו הבר, אבל יצברו אותו וישימוהו בצבורים תחת יד פרעה, כי אין ראוי שיהיה תחת יד הפקידים.

וכאשר יהיה תחת ידיך, אז יהיה בנאמנות לארץ **ולא תכרת הארץ ברעב**. וכפי זה לא היו צריכים הפקידים אלא כשיעשה פרעה הדבר הזה בעצמו, שלגדולתו לא יוכל ללכת פה ופה. אבל בהיות על המלאכה הזאת איש נבון וחכם, לא היה צריך לפקידים. וכן בסיפור המעשה הכל מיוחס ליוסף, לא לפקידים. **ויקבוץ את כל אוכל וגו'. ויצבור יוסף בר, ויתן אוכל בערים** וזהו הפירוש היותר נכון אצלי.

הנה התבאר שהעצה הזאת כולה הייתה למאמר הקודם מהפיקדון, ומכוח רוח הקודש שבו אמר יוסף כל זה. כי הנה הנביא לא יוכל לכבוש נבואתו, ויתאמץ לומר מה שראה והמתחייב ממנו. וכמו שאמר ירמיה **'ותהי בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי וכלכל לא אוכל'** (ירמ' כ, ט).

ובכלל שהתחברו לו בזה שלוש סיבות:

האחת להיות מטבע רוח הקודש כאשר יחול בלב האדם שיגידהו, ולא יוכל לכבשו, וכמו שכתב **הרב המורה** בפרק הנזכר, ובפרט בהיותו לתועלת הכללות.

והשני שבזה היה מהאמת מה שאמר **את אשר האלהים עושה הראה את פרעה**.

והשלישי שבזה היה מאמת עניין הפתרון.

והותרו במה שפירשתי בזה השאלות הח' והט'.

השאלה הי'

מה ראה פרעה שאמר לעבדיו: **הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו**. ושומר לו: **אין נבון וחכם כמוך**, ושעשאו אדון לכל ביתו ומושל בכל ארץ מצרים, טרם ידע אם יצדקו דבריו ויצא הדבר לפועל כאשר פתר אם לא, כי הנה שר המשקים לא עשה דבר כאשר פתר לו חלומו

לטובה, ואולי לא יהיה הדבר כמו שפתר אותו לפרעה. ולמה א"כ גידלו קודם שינסה הדבר, ונתן לו אשה מטובי הארץ.

השאלה הי"א

בדברי פרעה **הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו**. והיא, כי מה טעם ומה צורך שיהיה רוח אלהים בו, והם לא היו צריכים אלא לאיש נבון וחכם. ועוד, כי **הנה האלהים מודיע אותו את כל זאת**, היה ראייה שיש בו רוח אלהים, אבל לא שהוא נבון וחכם, כיון שלא ידע זה מעצמו בדרך חכמה ותבונה, אלא בדרך נבואה. ומה עניין אומרו אחר כך: **אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, אין נבון וחכם כמוך**. ואם היה יודע זה בדרך חכמה, היה לו לומר אחרי שידעת את כל זה, אין נבון וחכם כמוך, לא אחרי הודיע אלהים.

תשובה לשאלות י'-י"א

החולם חלום צודק, יראה העניין כמו שהוא מושפע עליו מההשגחה האלוהית או מנפש הגלגל, אלא שהכוח המדמה יגשים אותו השפע ויחקה אותו בחיקויים והמשלים. ולכן כשהפותר אומר לחולם הנכון והאמת, מיד יזכור החולם וירגיש בנפשו שזהו מה שראה, כי זה בעצמו טבע השוכח איזה דבר, וכל שכן כשלא יעבור עליו זמן רב, שכאשר יזכור לו אדם אחר אותו הדבר, מיד יזכור בעצמו שהוא מה ששכח, ולזה לא נתיישב בלב פרעה פתרון החרטומים, וייטב הדבר שפתר יוסף בעיניו.

ומפני זה אמר פרעה לעבדיו: **הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו?** כי הגיד להם פרעה כי זהו מה שראה באמת, כמו שעשה נבוכדנצר כאשר הגיד לו דניאל את החלום אם היה כבר נשכח ממנו (דניאל ב, מו-מז). ולכן לא יפעם האדם על חלום שחלם זולתו, אף על פי שיתאווה לדעת פתרונו. אמנם על חלום עצמו כבר יפעם האדם. ועניין ההתפעמות, שיעמוד מחשב ונבהל לא יוכל לדבר. מלשון 'נפעמתי ולא אדבר'.

ולמה שראה פרעה שיוסף הבין וידע אמיתת השפע כמו שנשפע עליו ושנפל עליו, לא כדרך הפותרים, ידע בודאי כי רוח אלהים בו. וכאשר עלה בדעתו בהשגחת השם לעשות יוסף שר וגדול על כל ארץ מצרים, חשש שמא יטיל קנאה בזה בין עבדיו, וישנאו את פרעה עליו, ולכן השתדל להתווכח עימהם כדי שיודו בפיהם מעלת יוסף, מצורף שהיה מדרך המוסר שיהיה נמלך עימהם בדבר הגדול הזה, וכמו שאמר **רז"ל** אין ממנים פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכים בצבור, שנאמר 'ראה קרא ה' בשם בצלאל'. ולכן אמר לעבדיו **הנמצא כזה איש**, רוצה לומר האם נמצא כשנבקש אותו בכל מצרים עיר מלאה כישופים, ובכל העולם איש שיהיה בו רוח אלהים כזה.

ואין ספק שעבדיו חשבו שיעשה הדבר בעצמו, ויפקד פקידים, ושיהיו המה הפקידים, ויקבלו בזה תועלת רב. ולכך הודו בהיות רוח אלהים בו, כי זה מה ששאל פרעה מהם, לא אם היה יוסף חכם ונבון, כי לא שאל מהם דבר מזה ולא עלה על דעתם שיעשה פרעה את יוסף ממונה על כל זה, כי היה עברי שנאו עליהם. והיותו נבון וחכם ועדיין לא נתנסה, והיו במצרים כמה חכמים ונבונים, ומהיות בו רוח אלהים לפתור חלומות לא יתחייב שיתן לו הנהגת המלכות.

וכאשר עבדיו הודו שהיה בו רוח אלהים, מיד הוציא מדבריהם התולדה, ואמר כנגד יוסף **אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך**, רוצה לומר כיון שהכל מודים שחכמתך הוא נבואית מרוח הקודש, שהודיע אלהים אותך את כל זאת, אם כן מבואר הוא שאין נבון וחכם כמוך, שאין הנבואה שורה [ונציה 25] אלא על חכם בשכליות, ועל נבון במעלת המידות, כי השלמויות הם באים בהדרגה, ולא יגיע האדם אל השלמות היותר גדול אלא אחר השלמויות שאינם כל כך גדולים, והיא המדרגה הנבואית, היא היותר גדולה מן המדרגה המדעית המגעת בדרך חקירה. ומפני זה **אתה תהיה על ביתי וגו'**, רוצה לומר הנה הנהגות כמו שזכר המדיני הם שלושה:

הנהגת האדם עצמו כפי התבונה,

והנהגת הבית,

והנהגת המדינה או המלכות.

ולכן כיון שאתה חכם ונבון ושלם בהנהגת עצמך, **אתה תהיה על ביתי** שאתה תדע להנהיג הבית כראוי, **ועל פיך ישק ויתנהג כל עמי**, שתדע בהנהגת המדינה והמלכות. ויתקבצו בו אם כן כל שלושת הנהגות יחד. ולמעלת בית המלך אמר: **אתה תהיה על ביתי**, שבעצמך תשגיח בענייני ביתי, ולא תצוום לזולתך לעשותם, אמנם בעניין המלכות, שלא תוכל לעשות הכל בעצמך, **על פיך ישק כל עמי**, שבמאמריך ובצוויך יתנהג המלכות כולו, ולא יישאר לי עליך רק שם מלך בלבד. וזהו **רק הכסא אגדל ממך**, שהוא הרמז לשם המלך, שזה בלבד לא יהיה לך.

והותרו עם מה שפירשתי השאלות הי' והי"א.

ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך... ותחלינה שבע שני הרעב [מא,מא-נג]

השאלה הי"ב

בדברים שדיבר פרעה אל יוסף, וזה שאתה תמצא לו בזה שלושה מאמרים:

האחד ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים.

והשני ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים.

והשלישית ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך וגו'.

ויקשה למה באו בזה שלוש אמירות, ולא נאמר באמירה אחת. ומה ענין **ראה נתתי אותך**, האם היה זה דבר נעלם שיצטרך אל העיון שבעבורו אמר לו **ראה**.

תשובה לשאלה י"ב

שלשה דיבורים או אמירות אמר פרעה אל יוסף בזה הדבר. **האחד, אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, אתה תהיה על ביתי וגו'**. שעניינו כמו שפירשתי. אף על פי שאתה לא יעצתני רק בדבר התבואה, הנה אני ממנה אותך על ביתי ועל הנהגת המלכות.

והמאמר השני הוא על ענין השבע והרעב שנרמז בחלומו ושעליו יעצה, ועל זה אמר: **ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים**, שהרצון בו בענין התבואה, לחמש ולקבץ ולמכור בעת הראוי ולעשות כל מה שצריך אליו. וזהו **על כל ארץ מצרים**, שענין השובע והרעב היה כולל לכל הארץ, לאסוף התבואה ולצבור אותה. כאלו אמר, לפי שיעצת לי שאבחר איש נבון וחכם לעשות זה, שאעשה אותו בעצמי, ראה מה שאגזור על זה, והוא שאיני רוצה לעשות זה בעצמי כמו שאמרת, ולא להפקיד פקידים, אבל אתה החכם והנבון בכוח אלהים, **נתתי אותך על כל ארץ מצרים** לעשותו.

ולזה הענין הוצרך לתת לו את טבעתו אשר בה יחתמו כל הכתבים שנכתבו בשם המלך, כדי שהוא יצא לכתוב כרצונו ויחתום בה. וציוה להלבישו בגדי שש אשר הם בגדים מיוחסים לשרים, **וישם רביד הזהב על צווארו**, רוצה לומר שפרעה בעצמו נתן בידו רביד הזהב על צווארו של יוסף, שהיה זה מורה על גדולתו, כמנהג היום בפרשים אשר יקים המלך.

ואמנם אומרו **ויקראו לפניו אברך**, עניינו כי להיות ההשתחואה בהכרעת הברך מיוחדת למלך, מורה על מעלת אדנותו על כל הארץ, היה מפני זה אסור להשתחוות בהשפלת הברך, רק למלך, אם לא במצותו. וכן היה המנהג בזמן אחשוורוש, כמו שאמר 'כי כן ציוה לו המלך'. והייתה הקריאה והכרוז **אברך ונתון אותו**, רוצה לומר שכל אדם ישתחוה לו בהכרעת הברך, ושהמלך היה נותן אותו למנהיג, נגיד ומצווה על כל ארץ מצרים. **ואברך** הוא מקור מבנין הפעיל, וכן **ונתון אותו** גם כן מקור. שהוא רשות לכל אדם להשתחוות לו בברך, וכן שהיה נותן לו ממשלה על כל ארץ מצרים, ולכן לא יערער אדם בעניינו.

אמירה שלישית. והיא **ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה, ובלעדיך** - רוצה לומר אל תירא ואל תחת משרי המלכות ומעם הארץ, כי אני פרעה, ויצא דבר מלכות מלפני, **שבלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו**. כלומר, לא לעשות שום דבר, ולא ללכת בשום מקום ברגלו, מזולת רשותך ומצוותך **בכל ארץ מצרים**.

הנה התבאר למה באו שלשת האמירות האלו מפרעה ליוסף.

והותרה השאלה הי"ב.

השאלה הי"ג

במה שאמר **ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים**. כי מהו הנרצה בזה המאמר, האם הוא כדברי המתרגם: **'וכנשו דיירי ארעא'** זה בלתי נכון. לפי שהיה ראוי שיאמר תחילה שבאו שני השבע, ואחר זה יאמר שקיבצו אנשי הארץ לקמצים, כי בלתי הגון שיזכור קיבוץ התבואה קודם שיזכור מציאותה.

ועוד, כי איך אמר אחר זה **ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים**, והלא כבר קובץ. והיה לו לומר ויקבוץ את כל האוכל הזה.

תשובה לשאלה י"ג

ולפי שהיה קשה על המצרים שיהיה עברי מושל עליהם, הערים פרעה בשנות שמו ולקראו **צפנת פענח**, שרוצה לומר מגלה התעלומות בלשון מצרי. ולא הספיק לו זה, אלא שנתן לו לאישה את אסנת בת פוטיפרע, שהיה שר וגדול במצרים, כדי שיהיו לו קרובים מצד אשתו שיעזרוהו, כי זה בלי ספק יהיה חוזק למעלתו. וזהו שסמך לזה **ויצא יוסף על ארץ מצרים** כי מצד הקשר שנקשר עם השר ההוא, יצא על ארץ מצרים מפרסם גדולתו והנהגתו, כי קרוביו וקרובי קרוביו אליו ויינשאו אותו.

והנה סיפר הכתוב הקושי שהיה בממשלת יוסף שהיה יוסף בן שלוששים שנה בעומדו לפני פרעה מלך מצרים, כי להיותו מלך מצרים לא היה ראוי שיראה לפניו נער עברי, כי נער היה כפי שנות הדור ההוא. ועם כל זה עזרו אלהים וייתן חינו לפניו.

ועוד שהיו מקנאים שרי מצרים, ובהיותו לפני פרעה לא היה אדם יכול לדבר כנגדו, אבל בצאתו מלפניו ללכת בכל הארץ הייתה לו סכנה עצומה. אבל בחמלת ה' עליו יצא **מלפני פרעה ויעבור בכל ארץ מצרים** רחוק ממושב המלך, כדי להתגבר ולהתחזק בממשלתו וגדולתו שניתנה לו גם שלא בפני פרעה, ולא ערער אדם עליו, כי מה' הייתה לו וזה טעם **ויצא מלפני פרעה**.

ואמנם אומרו ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים, עניינו אצלי כמו 'ועשת את התבואה לשלש השנים'. שעשה ארץ מצרים תבואה מופלגת בשבע שני השבע שהייתה התבואה יוצאת לקמצים, לא לשבלים. וזה נאמר בהפלגה, ובזה ראו כל עמי הארץ כי נתקיימו דברי יוסף שאמר לפרעה שובע גדול, כי הארץ עשתה תבואה רבה בהפלגה, כאלו הייתה לקמצים שלא על המנהג הטבעי. ואז קיבץ יוסף את כל האוכל, רוצה לומר כל האוכל שהיה נמכר

בשער, וזה מלבד החומש. כי נסמך הכתוב על מה שכבר זכר. וזכר מחכמתו שלא הניח אותו בשדה בחפירות כפי המנהג ברוב הארצות, כדי שלא יגנבוהו משם, אבל הניחו בערים. ועם זה התנהג ביושר, ולא עוות דין עיר ועיר, כי אוכל כל עיר נתן בתוכה ולא בעיר אחרת. והבן אומר: **אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה**, שהכוונה בו, שאוכל שדה העיר אשר סביבותיה, רוצה לומר הקרוב לעיר, הוא אשר נתן בתוכה, להיות נשמר שמה לאוכל העיר בזמן הרעב. אבל האוכל שהיה רחוק מן העיר, לא היה נותן בתוכה, כי היה מוליך אותו למצרים לאוצרות המלך, כי שם לבד היה מוכר יוסף הבר לארצות הנכריות שלא היו ממצרים, וכמו שנראה מהסיפור ששם היה משביר הבר לנכרים, ושם באו אחיו לשבור אוכל.

וזכר הכתוב שהיה הבר והאוכל אשר קיבץ יוסף, אם מהחומש ואם מהקניה, כל שכן שבתחילה התחילו לכתוב כדי שיהיה הכל במספר. אבל בהתרבותו **חדל לספור**, לפי שלא היה נקבץ במספר. ונשאר א"כ כולו לאמונתו מבלי חשבון כלל.

והותרה בזה השאלה הי"ג.

השאלה הי"ד

באומרו וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב, כי למה ייחס תולדות בני יוסף לקודם בא שנת הרעב? ודרך הדרש ידוע. אבל לבאר הדבר על פשוטו באנו. גם שהיה ראוי שייכתב הפסוק הזה למעלה, סמוך לאומרו **ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע**, לא אחרי שזכר שצבר יוסף את בר שני השבע וששם אותו בערים.

תשובה לשאלה י"ד

והנה זכר הכתוב לידת בני יוסף ושמותם. וטעם אותם השמות להגיד, שהיה משלמותו כל כך, שעם היותו שר ואדון בכל מצרים, והיותו עסוק בקיבוץ התבואה וענייניה, הנה ביום שמחת לבו בלדתם היה מעלה את זיכרון בית אביו ותאוות ארצו על ראש שמחתו, ולכן קרא לבן הראשון מנשה, ואמר **כי נשני, ושכחני אלהים את כל עמלי** שהיה בעבדותי, אבל גם מבית אבי כשנפרדתי ממנו והרי אני נשכח משם. וכאלו נתן הודאה על הטובה שנשהו אלהים את כל עמלו, ועל כל הרעה באומרו **ואת כל בית אבי**. והבן השני קרא אפרים, כי **הפרני אלהים בארץ עניי**, שהיה קורא מצרים, עם כל מעלתו שמה, ארץ עניו, להיותו נפרד מאביו ומהארץ הקדושה. ולזה נזכר כאן הסיפור הזה אחרי סיפור התבואה, להגיד שלא נשכח מבית אביו ומארץ מולדתו עם כל הגדולה והגבורה והתפארת שהיה לו, ועושר התבואה אשר בידו.

והותרה בזה השאלה הי"ד.

[חלק שני: שני הרעב ובוא אחי יוסף לפניו]

ותחלינה שבע שני הרעב... ויקחו האנשים את המנחה [מא,נד – מב,ו]

[שאלות ותשובות וביאור הפרשה]

השאלה הא'

באומרו ותחלינה שבע שני הרעב וגו' ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם וגומר. כי הנה היה זה בשנה הראשונה או בתחילת השנה השנית לרעב, ואיך לא הספיקו שבע שני השבע יותר מזה.

תשובה לשאלה א'

מיד שנשלמו שבע שני השבע התחילו שבע שני הרעב, כי לא היו ביניהם שנים ממוצעים בתבואה. אלא אחרי שבע שני השבע, שהיה נילוס עולה ומשקה את הארץ בשפע רב, ויתברכו התבואות שובע שמחות, מיד בשנה אחרת לא עלה יאור מצרים ולא השקה השם הארץ, ונעדרה תבואת הארץ ההיא בשנה ההיא, וכן שאר השנים שלא היה בהם חריש וקציר. והוא אומרו ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף, כי הוא היה העניין שבו יתאמתו דבריו.

וזכר שהרעב היה כולל לכל הארצות, לא לארץ מצרים לבד, כמו שהיה השובע. ולכן עם היות שהיה רעב בכל הארצות, הנה בארץ מצרים היה לחם, מאשר אצרו המצרים בשני השובע.

ונמשך מזה שבאו מכל הארצות לארץ מצרים לשבור אוכל, והמצרים היו מוכרים אותו לנכרים לחמדת הממון, וגם חושבים שיעלה נילוס בשנה האחרת, והרווה את הארץ. ובזה האופן מרוב השיירות שהיו מוציאים את הלחם מכל עיר ועיר, ותרעב כל ארץ מצרים מהרה. והוא אומרו: ותרעב כל ארץ מצרים.

ואמרו ויצעק העם אל פרעה ללחם, אין עניינו שיתן להם לחם, כי עדיין לא היו צריכים אליו, אלא שכאשר הרגישו עקת רעבון העתיד לבוא אליהם, צעקו אל פרעה ללחם, רוצה לומר לתיקון הלחם, כאלו תאמר לכרוז שלא יוציא אדם לחם מן הארץ, כמו שהוא מנהג הארצות בזמן הרעב.

ופרעה דחה אותם בדברים באומרו: לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו, כי הוא היה ממונה על דבר התבואה בכלל ובפרט. ולא סיפר הכתוב מה יעשה על זה יוסף, לפי שלא עשה בו כלום, כי היה דעתו שימהר יחיש מעשה הרעב להביא הכל תחת ידו, ושיבואו מכל הארצות לשבור. כי למלך אין שווה בזולת זה לשבור את האוכל שלו ולאסוף ממון הרבה, וגם ליוסף ירווח הדבר בתקנתו שיבואו לפניו אחיו כמו שהיה.

והיה ליוסף בזה התנצלות גדול ביוקר ערך האוכל, לפי שכבר מכרו המצריים החיטה שלהם ביוקר לנכרים, והוא הלך בעקבותיהם לעניין היוקר. והוא אומר **והרעב היה על כל פני הארץ** וגם במצריים, וכבר לא היה למצריים בר למכור לנכרים, ואז פתח יוסף את אוצרות המלך. ובתחילה **וישבור** רוצה לומר וימכור למצרים, וכאשר נתחזק הרעב, ומכל הארצות באו לשבור מיוסף, כי כבר לא היה כי אם מוכר אחד, אז היה משביר בכלל לכל יוצא ובא. וכבר כתב **הראב"ע** שהכתוב הזה מסורס, **וכל הארץ באו אל מצרים אל יוסף לשבור. והותרה עם מה שפירשתי בפסוקים האלה השאלה הא'.**

פרק מב

השאלה הב'

באומר וירא יעקב כי יש שבר במצרים, והוא אומר **הנה שמעתי כי יש שבר במצרים**. ומה החידוש הזה, והנה מצרים הייתה גדולה ורבת התבואה מאד תמיד, כל שכן באותם השנים שהיה שם שובע גדול. ובידוע שיהיה שם שבר, אם מעט ואם הרבה, ומה היא השמועה אשר שמע יעקב אבינו. ומה עניין למה תתראו, שהקשו המפרשים בפירושו.

תשובה לשאלה ב'

ואמנם אומר **וירא יעקב כי יש שבר במצרים**, אין עניינו שהיה שם לחם, אלא שהיו שם מוכרי תבואת המלך. כי **שבר** הוא שם נאמר על התבואה הנמכרת, וכמו שאמר 'לשבור אל יוסף'. 'וישבור למצרים' יאמר, ששמע יעקב כי במצרים פתחו אוצרות המלך והיו מוכרים החיטה לכל ההולך שמה לשבור. וזהו **כי יש שבר במצרים**, רוצה לומר שמוכרים שם הבר לנכרים הבאים לקנות אותו.

ואמר לבניו: **הנה שמעתי כי יש שבר במצרים, למה תתראו**. שראה יעקב שהיה מכירת הבר במצרים, וראה שהסוחרים הולכים שמה ומביאים משם התבואה, ובניו למעלתם לא היו רוצים ללכת שמה, והיו קונים מהאחרים התבואה שמביאים משם ביוקר רב. ואמר להם, **למה תתראו** שתראו עצמכם עשירים שאינכם חוששים ליוקר החיטה, ונכבדים מאוד שלא תרצו ליגע להביא מאכל לבתיכם. אל תעשו כן, **רדו שמה ושברו לנו משם**, ולא מהבאים לארץ הזאת, ובזה **נחיה ולא נמות** ברעב. כי צריך האדם להשפיל עצמו להכרח החיים, ואינו קלון אליו.

ותתראו, הוא על לשון 'מתעשר ואין כל מתרושש והון רב'. רוצה לומר, מראה עצמו עשיר ואינו כן, מראה עצמו עני ואינו כן, וכן **תתראו** מראים עצמכם עשירים ובעלי כבוד כפי הזמן.

והותרה השאלה הב'.

השאלה הג'

למה ירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר במצרים? ונתן הכתוב טענה למה לא הלך בנימין עימם, והיה די שילכו שנים או שלשה מהם לשבור אוכל לכל בני ביתם, ומדוע הלכו כולם יחד, כי הנה מה שיעשו כל העשרה בקניית הבר, יעשו שנים מהם.

תשובה לשאלה ג'

והנה הלכו אחי יוסף שלא מדעתם, אבל בעלי כורחם, מפני מצוות הזקן, לשבור בר במצרים. וקראם פה **אחי יוסף**, להעיר שמהשמים היה כל זה, שירדו שמה להשתחוות ולהיכנע ליוסף, כמו שחלם **'והנה תסובנה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי'**.

כי עם היות כפי תכונתם ללכת לשבור בר, כדרך חמרים הולכי השיירות, הנה הקדוש ברוך הוא הביאם לזה להיותם אחי יוסף. וגם בנימין היה הולך עימם, לקיים מה שנאמר 'ואחד עשר כוכבים משתחוים לי', אם לא שלא רצה הזקן לשלחו פן יקראהו אסון, כי להיותו אחיו של יוסף בן אמו, חשש יעקב **פן יקראנו אסון**, כי היה מזלה בחיים ובבנים רע. ואמר **עם אחיו**, להגיד שלא נמנע יעקב משלוח בנימין עימם, להיותם שונאים אותו, כי באמת לא היה כן, כי אחיו באמת ובאמונה היו. אבל מפני שאמר **פן יקראנו אסון**. והנה הרעות הבאות בסיבות ידועות ובהמתנה, יועילו בהם האחים, כי הם יביאו רופאים ורפואות לרפאות, אבל המוות הפתאומי, מה יועילו בה האחים.

וממה שבאו כל עשרת בני יעקב לשבור אוכל, נראה לי שמעת שמכרו את יוסף הסיעו עצמם מן האחוה, ולא היו נסמכים כולם על שלחן אביהם כראשונה. אבל כמו שיהודה ירד מאת אחיו, כן עשה כל אחד מהנשארם, שהיה לכל אחד בית בפני עצמו והיה מתפרנס משלו. ולכן הלכו כולם להביא כל אחד שבר לביתו.

ואמרו אחר זה **ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים** יראה שהוא מותר, לפי שכבר אמר **וירדו אחי יוסף וגו'**. אבל להגיד שלא ירדו שם ברצונם אלא במצות אביהם, ומפני זלעפות רעב והכרחיותו, ולהיות הרעב בארץ כנען, ועם כל זה היו מתחבאים עצמם מהיות ניכרים. וזהו שאמר **לשבור בתוך הבאים**.

והותרה בזה השאלה הג'.**השאלה הד'**

למה התנכר יוסף לאחיו ודיבר אתם קשות. והלא היה זה לו עוון פלילי בהיותו נוקם ונוטר כנחש. והם אם חשבו עליו רעה, אלהים חשבה לטובה, ומה לו להנקם אחרי עשרים שנה.

והמפרשים חשבו שהיה עושה זה כדי שיתקיימו חלומותיו, ויבאו עוד להשתחוות לפניו כל אחיו הי"א, כמו שחלם: 'אחד עשר כוכבים משתחווים לי'. ואינו נכון, כי לא הייתה הכוונה בחלומם שישתחוו לו בכריעה והשתויה גמורה, אבל שיגבר עליהם מאוד. והראיה שהנה לא השתחוה לו אביו.

ועוד כי בהיות יוסף הוא השליט על הארץ, היו משתחווים לו אף שיכירוהו, ואיך אם כן העטופים ברעב, וחוץ מארצם בדרך רחוקה, ובניהם ונשיהם וטפם מייחלים להם, כל שכן אביו הזקן שבע רוגז ומלא דאגות, איך לא חמל עליו והרבה צער על צערו במאסר שמעון.

השאלה הה'

באומרו **ויכירם ויתנכר אליהם**, וחזר שנית לומר **ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו**. וכתב הרמב"ן כי בתחילה הכירם לא בשלמות, וכששאלם מאין באתם, והשיבו מארץ כנען, אז נתברר לו שהם אחיו.

ואינו נכון, כי אם בתחילה היה מסופק שהם אחיו, למה התנכר עליהם מספק, כל שכן שאמרם שהיו מארץ כנען לא היה האות גדול, כי אפשר שיהיו אנשים אחרים דומים להם מארץ כנען, ואלו אומרו מחברון, היה זה אות יותר גדול לעניין ההכרה, לא מארץ כנען בכלל.

תשובה לשאלה ד'-ה'

וסיפרה התורה מחכמת יוסף וגודל השתדלותו, באומרו **ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ**. רוצה לומר, שעם היות יוסף הוא לבד השליט על הארץ, הנה הוא בעצמו, לא הפקידים, היה משביר ומוכר הבר לכל עם הארץ, כקטון כגדול. והיה זה לסיבות: ראשונה, כי היה הבר נחשב מאוד, כי היו חיי האנשים תלויים בו. ופרעה עזב הכל בידו, ולכן אין ראוי שיעזבהו יוסף ביד בני אדם אחרים.

ושנית, כי כמו שאחיו השפילו עצמם לבוא לשבור בתוך הבאים להיות הרעב, ככה הוא השפיל עצמו להשביר, ליוקר הלחם והכרחיותו.

והשלישית, אשר כיון אליה ראשונה, היא לדעת היוצא והבא. כי את אחיו היה מבקש לראות אם יבואו אחיו לשבור אוכל, שלזה היה ראוי שיהיה הוא המשביר, כי הוא יכירם, לא אחר שיפקיד בדבר.

וגם זה מורה אמיתת מה שאמרתי למעלה, שהבר אשר שם יוסף בערים, היה הצריך למכור ליושבי העיר למאכלם. והנשאר היה מביא למצרים, ושם היו אוצרות המלך, ושם היה משביר יוסף לעם הבאים מכל הארצות שהיו באים לשבור אוכל. וכן היה, שבאו אחי יוסף לפניו וישתחוו לו אפים ארצה, ובזה נתקיים חלום האלומות הרמוזים לתבואה.

יורא יוסף את אחיו ויכירם... בזאת תבחנו חי פרעה [מב, ז-יד]

סיפר הכתוב שראה יוסף את אחיו והכירם. ולפי שהאדם יכיר את חברו באחד משני פנים:

- אם במראהו,

- ואם בקולו ודבורו,

לכן אמר שיוסף, בהיות שעברו עליו ארבע ועשרים שנה ולא ראה את אחיו, הנה כאשר באו לפניו הכירם בפן הראשונה מההכרה והיא בראיית פניהם, כי נזכר מתמונתם. ומפחדו שגם הם יכירוהו במראה פניו, התנכר אליהם, ואולי כיסה פניו בצניפו, כמו שכתב **הרמב"ן**. וגם השתנה קולו בדברו אתם קשות כמתרעם, ודיבר בחזקה כדי שלא ישימו לבם להכירו, אבל ישתדלו להשיב לדבריו. ואפשר שלא היה התנכרותו דבר אחר, אלא שדבר אתם קשות להבהילים, כדי שלא יהיה להם שהות ולא מנוחה להכיר בו.

והנה אמר להם **מאין באתם**, שכלל בזה שתי שאלות:

האחת מאין הם,

והאחרת למה באו.

ולזה לא אמר מאין אתם, אלא **מאין באתם**, כלומר מאין אתם שבאתם הנה. ולכן השיבוהו: **מארץ כנען לשבור אוכל** כלומר מארץ כנען אנחנו. ואם תאמר מי הביאנו עד הלום, דרך כל כך רחוק, הנה ההכרח הביאנו לשבור אוכל.

ואחרי שדברו לו אחיו זה, אז הכיר אותם בשלמות מצד קולם ודיבורם, והוא אומר עוד **ויכר יוסף את אחיו**, כי אז נשלמה לו ההכרה. והם לא הכירוהו כלל, לא במראה פניו ולא בקולו ודיבורו.

וההתנכרות ודיבור הקשות שעשה יוסף לאחיו, נראה לי בעניינו שתי כוונות:

האחת, כי יוסף היה חכם וסר מרע, וידע כי למחיה שלחהו אלהים לפניו אביו ואחיו, וכי מה' הייתה מסבה שימכרוהו אחיו להביא עליהם ועליו הטוב ההוא. ולזה אחיו לא היו ראויים לעונש על מכירתו, רוצה לומר עונש מיתה כ'גונב איש ומכרו'. אבל עכ"פ היו ראוי לעונש מה מצד מחשבתם הרעה, כי מי שחשב להרע לחברו במעשה מה והועילו בו, הנה עם היות שלא ייענש כפי מחשבתו הרעה, כיון שלא יצא לפועל, כבר ייענש על מה שכיון להרע לו, כי מצדו כבר נעשה הרע המכוון אצלו. ואם לא יצא לפועל - לא בצדקו ויושר לבבו היה. ומזה הצד היו אחי יוסף ראויים לעונש כפי מחשבתם, לא כפי מה שנמשך ממנה, ולזה התנהג יוסף עימהם מידה כנגד מידה. כי לא הרע עימהם בפועל, אבל בצער מחשבתם, כשם שהם לא עשו לו רע, אבל צערו אותו בחשבם להרע לו, ואלהים חשבה לטובה.

והנה אחי יוסף חטאו נגדו במה שחשדוהו לרכיל ומביא את דיבתם רעה אל אביהם. ולזה שנאוהו ולא יכלו דברו לשלום, בחושבם שהיה מדבר אליהם לשלום כדי לרגל ענייניהם. ואם שהשליכו אותו אל הבור שהיה שם אסור ולא יוכל לצאת וללכת אנה ואנה, ואם במה שנתנוהו לעבד למדיינים ההולכים מצרים. ולכן הספיק השם בידו שהענישם בדומה לדברים ההם

בעצמם. כי הוא העליל עליהם שהיו מרגלים, תחת מה שאמרו כנגדו שהיה רכיל ומוציא דיבה. וגם כן באסרו את שמעון לעיניהם, תחת מה שהשליכוהו אל הבור, ואם בלקחו מהם לעבד האח שעני כולם תלויים בו – בנימין, וזו היא הכוונה הראשונה.

והכוונה השנית היא, שיוסף ראה עצמו נבוכ ומסופק מאוד במה שיעשה עם אחיו. וחשב בזה העניין אחד משלוש כוונות:

האחת שלא יגלה עצמו אליהם, ויתנהג עימם כמו שהם התנהגו עמו, רוצה לומר באכזריות חמה ושטף אף, לנקום נקמתו מהם. אבל הדרך הזו לא ישר בעיניו, מפחדו מהעוברים ושבים, שעתה לצורך השבר יבאו רבים אצלו מארץ כנען. ואולי יכירוהו, וגם אחיו עצמם אולי בהתבוננות בו יכירו אותו, ויהיה לו חרפה בין העומדים בהיות הדבר נודע מפי אחרים לא מפיו. ועוד, כי איככה יוכל לדעת את צער אביו ולא ישתדל להסיר שקו מעליו, בהיות לאל ידו. גם כי היה ירא אלהים, ואיך ירע לאחיו.

והדרך השנית הוא, אם יגלה עצמו אליהם ויטיב עימם בשבתם בארץ כנען, ולא יביאם לארץ מצרים. וגם זה הדרך לא היה ישר, לפי שיהיה נכון להלשין עליו כל איש רע ובלייעל לאמור שהיה מארץ כנען, והיו לו שם אב ואחים, ושהיה שולח שם ממון המלך ושברו. והיה כי תקראנה מלחמה בין מצרים וכנען, יהיה יוסף בסכנה עצומה, פן יאמרו שהוא מגלה את אוזן קרוביו שם ומסייעם כנגד המצריים. ולזה לא ישר בעיניו גם הדרך הזו.

ולזה חשב דרך שלישית, והוא להביא אביו ואחיו וכל ביתם למצרים ולכלכלם שמה. אבל נסתפק לו בזה אולי יקנאו בו אחיו פעם שנית ויחשבו להרגו, כאשר עשו בראשונה, או יתעללו זה לזה כאשר שונאים אלו לאלו, וכדי בזיון וקצף אליו לראות אותם בקלקולם לנגד עיניו. ואולי שלא ינהגו בו הכבוד כראוי למעלתו.

ומפני הספקות אשר ראה בדרך הזו, ראה להביאם בניסיון, לדעת אם בכ"ב שנה שלא ראה אותם שינו את תכונותיהם, ואם התחרטו ממה שעשו כנגדו, ובאיזו תכונה קיימת היו. ולכן בחנם באמור אליהם **מרגלים אתם**, עד אשר ראה שעשו תשובה שלימה, כמו שאמרו **אבל אשמים אנחנו וגומר**. הנה שתי הכוונות האלו כיון יוסף בהתנכרו לאחיו ובדבר אתם קשות, ובהביאו אותם בצער ההוא.

והותרו בזה השאלה הד' והה'.

השאלה הו'

באומרו: **ויזכור יוסף את החלומות וגומר, ויאמר אליהם מרגלים אתם**, כי מה עניין החלומות אצל מאמר **מרגלים אתם**, שיראה שבסיבת מה שזכר מהחלומות אמר להם כן, ומה עניין אומרו **אשר חלם להם**. כי החלומות לא היו בעצם וראשונה להם, כי אם לו.

השאלה הז'

איך אמר אליהם **מרגלים אתם**, מבלי טענה כלל שיהיה בה הראיות, כי הנה השליט בכל הארץ לא יעשה עוול מפורסם, פן ישנאוהו אנשי הארץ עליו, ויחשבוהו למעוול וחומץ. ואם עשאו בדרך עלילה, ובתואנה היה מבקש לצערם, מה ראה שבחר בעלילה הזאת מזולתה.

והנה כפי דרך **חז"ל** (בר"ר צ"ו) שנכנסו ב' פתחים, יהיה הכל מיושב. אבל הכתוב לא זכרו, בהיותו עיקר עצמו בהבנת הספור הזה.

תשובה לשאלה ו'-ז'

והנה אמר **ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם**, להגיד כאשר ראה יוסף את אחיו משתחווים לו, זכר את החלומות שחלם מהאלומות שהיו משתחווים לאלומתו, וש אחד עשר כוכבים משתחווים לו, וראה אותם מתקיימים. גם זכר את החלומות. וכאשר ראה שהראשון נתקיים בהם, רצה לדעת אם היה עדיין אביו ובנימין אחיו חיים, כדי שהשני יתקיים גם כן.

ולזה בא אליהם באותה עלילה, כדי שמתוך דבריהם ידע מאביו ומאחיו, אם הם חיים אם לא. וזה כולו לדעת אם החלום השני היה אפשר גם כן שיתקיים, ושיבוא אביו ואחיו כולם למצרים, כי בזה היה מאד מסופק יוסף.

ואמר **את החלומות אשר חלם להם**, לפי שהיה ענין החלומות ההם וצרכם, לא להודיע הדבר ליוסף, אלא להודיע לאחיו שלא ישנאוהו, כי הוא עתיד למשול עליהם והם ישתחוו לו, ולכן היה מספר להם את חלומותיו, כדי שיתנו לבם אליהם כי חלומות נבואיים היו. וזה טעם **אשר חלם להם** להסירם מטעותם, להודיעם האמת.

ולפי שהם לא חששו להם, אבל הוסיפו עוד שנוא אותו, עד שבעבורם מכרוהו לעבד, לכן גם זכר את החלומות אשר חלם, כדי להודיעם האמת ולא קבלוהו, כדי להענישם עליו. ולכן העליל עליהם, רוצה לומר אני יודע כי אומנותכם להיות מרגלים. כי כמו שהם חשדוהו ברכיל ומרגל דברים, כך חשד הוא אותם בדומה לאלו.

והותרה בזה השאלות הו' והז'.

השאלה הח'

כי יראה חלוף גדול בדברי יוסף ובדברי אחיו בזה, לפי שהוא אמר בראשונה **מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם**, שהם שני עניינים נבדלים. והם השיבו בצד אחד בלבד, **לא היו עבדיך מרגלים**. ומערות הארץ לא דברו כלל.

והוא חזר וטען עליהם **לא כי ערות הארץ באתם לראות** ולא אמר מרגלים אתם, אחר כך חזר ואמר **הוא אשר דברתי אליכם לאמור מרגלים אתם**, ולא הזכיר ערות הארץ. ואם

מרגלים וראות ערות הארץ הם דבר אחד, יהיה א"כ כפל מבואר בדברי יוסף: **מרגלים אתם, את ערות הארץ וגומר.**

השאלה הט'

איך ביארו שלא היו מרגלים, מהיותם בני איש אחד. אדרבה, כי האחים נועדו יותר בנקלה לעשות רע, כי יבטחו זה בזה שלא יגלה את סודו. ומה עניין אומרו עוד: **כנים אנחנו לא היו עבדים מרגלים**, אחרי שכבר אמרו **לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל וגומר.**

השאלה הי'

במה שחזר יוסף על דבריהם **לא כי, ערוות הארץ באתם לראות**, כי הוא לא עשה בזה טענה, גם לא השיב על טענתם, שהיו בני איש אחד וכנים, אבל אמר כמתקש: **לא כי ערות הארץ באתם לראות.** והם מה חידשו במה שחזרו לומר שנית **שנים עשר עבדיך אחים אנחנו?** כי הנה לא חידשו בזה אלא אמרם **והנה הקטון את אבינו.** ומה האימות בזה שאינם מרגלים, יותר ממה שהיה להם במה שאמרו לראשונה **כולנו בני איש אחד נחנו.**

השאלה הי"א

בזרות מאמר יוסף על כל זה, **הוא אשר דברתי אליכם מרגלים אתם**, שזה המאמר מורה שמכוח מאמרם היה מוציא זה, ואינו כן, כי הם לא הוסיפו בזה על מה שאמרו בתחילה, ולמה לא אמר זה על מאמרם הראשון?

תשובה לשאלה ח' - י"א

ואמרו **מרגלים אתם כי את ערוות הארץ באתם לראות**, אינו כפל לשון, אבל עניינו שהם היו רגילים להיות מרגלים, כי היו בקיאים ונוהגים באומנות ההוא, וגם עתה בזאת הפעם בפרט, **את ערוות הארץ באתם לראות.** והיו אם כן אומנים במלאכה ההיא, וגם באותה שעה היה מעשה אומנותם בידם. כי **מרגלים** הוא תואר מורה על הקניין. והם השיבו ראשונה על העלילה האחרונה, כי היא הייתה יותר עיקרית באשר הוא שם. כי גם אם אומנותם מרגלים כמו שאמר, הנה אם אותה שעה לא באו לזה, אינם חייבים בעונש כלל. וזהו אמרם **לא אדוני, ועבדיך באו לשבור אוכל.** רוצה לומר, אין הדבר אדוני כמו שאתה אומר, שערוות הארץ באנו לראות, כי הנה עבדיך באו לשבור אוכל, והחמורים והאמתחות וכל כלי משאינו יעידו עלינו.

ואמנם למה שאמרת שהיה מאומנותנו להיות מרגלים, אין הדבר כן, כי **כולנו בני איש אחד נחנו**, ולכן כל אחד יוכל להעיד על כולם **שכנים**, רוצה לומר אנשי אמת וכבוד אנחנו, **לא היינו עבדיך מעולם מרגלים**, ולא נמצא אומנות נבזה מסוכן כזה באנשי משפחתנו.

ואפשר עוד לפרש שעשו בזה המאמר שתי טענות להתנצלותם:

האחת, באומרים **כולנו בני איש אחד נחנו**, ואיך יעלה על הדעת שנבוא כולנו להיכנס בסכנה עצומה בריגול הארץ, ומי האיש אשר ישלח לבניו כולם בדבר סכנה, והלא אין אדם מוליך את בניו כולם לסעודה מפני מראית העין, כל שכן שישלח כולם בסכנה, אשר כפשע בינם ובין המות.

והשנית, כי האומנות הזו לא תמצא כי אם באנשים ריקים ופוחזים. אשר בהתהלכם ברחובות העיר וסביבותיה לא ישימו להם לב. אבל אנחנו אין עניינינו כן, כי כנים אנחנו ואנשים חשובים. ומזה תדע שלא היו עבדיך מרגלים מעולם.

ויוסף השיבם, **לא כי, ערוות הארץ באתם לראות**. רוצה לומר איני חושש עתה אם הייתם מרגלים פעמים אחרות אם לא, כי דיה לצרה לשעתה. אבל אומר שהפעם הזאת, לבי אומר אלי שלא נדמנתם כולכם יחד, רק לראות את ערוות הארץ.

ובמה שאמר **לא כי, את ערוות הארץ**, יש לפרש מילת **לא**, ורוצה לומר אין הדיבור כמו שאמרתם, שהייתם כולכם בני איש אחד, ושבתם בלבד לשבור אוכל, כי רחוק הוא שיהיו לאדם עשרה בנים, כולם אנשים. והכזב הזה אשר אמרתם, מורה כי את ערוות הארץ באתם לראות. וכדי לכסות תכלית בואכם, באתם פה לשבור מעט אוכל הזה, להיות זה לכם כסות עיניים.

ואז הוסיפו להתחזק עוד בטענתם ולומר, אל יפלא אדוני מהיותנו כולנו בני איש אחד, כי באמת תדע **ששנים עשר עבדיך אנחנו**, שהם יותר מעשרה. **בני איש אחד בארץ כנען**, לא בני אם אחת, אבל בני אב אחד שהוליד בנשים מתחלפות. ונשאר האחד ממנו, והוא היותר קטן, עם אבינו, כי אין בו כוח עדיין לצאת ולבוא בדרכים, הוא צריך שמה אצל אביו לשמשו, כי הוא היותר צריך אליו. **והאחד איננו** במציאות. ואמרו כל זה לאמת דבריהם, כי זה דרך המדברים, כשישימו ספק בדבריהם, יזכירו הפרטים כדי להוכיח כי האמת אתם, ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. והכלל שהם היו כולם בני איש אחד, ואיך יכניסם אביהם בסכנת הריגול.

והנה יוסף השיבם: **הוא אשר דברתי אליכם לאמור מרגלים**. כאומר, לפי שעד עתה לא היה יודע היותם כולם אחים, לא היה קשה אצלו שיבואו כולם לשבור אוכל כל אחד לעצמו. אבל עתה שאמרו לו שהיו אחד עשר, ושבו עשרה מהם לשבור אוכל, התברר לו שכזב ידברו, כי איך מבית אחד שהיו אחד עשר אחים, לא יבואו שנים מהם או שלושה לכולם, ויצטרכו לבוא העשרה. זה מורה באמת, שלהיותם נתפשים בפחזותם היו ממציאים אותם ההמצאות.

גם אומרם שהאחד איננו, מורה שהלך גם כן לרגל, ולא שב עוד לביתו. ולכן מתוך דבריהם, אמת מה שחשב עליהם ראשונה שהיו מרגלים. וכן היה ענין האח האחר שאיננו, ולכן היו

באים מבית אחד אשר בו אחד עשר אחים, עשרה מהם. כי אי אפשר לומר כי בעבור האוכל באו, וזה אמרו: **הוא אשר דברתי אליכם לאמור מרגלים אתם.**
ועם מה שפירשתי בפסוקים האלו הותרו השאלות הח' והט' והי' והי"א.

בזאת תבחנו... ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר [מב, טו – כד]

השאלה הי"ב

באומרו **בזאת תבחנו: חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבא אחיכם הקטון הנה.** ומה הבחינה לאמת ממנה אם היו מרגלים אם לא, האם בהיות להם אח קטן לא יוכלו להיות מרגלים?
 ועוד, שאיך הותר ליוסף להישבע בחיי המלך אשר גידלו, בשווא ודבר כזב.

תשובה לשאלה י"ב

הנראה מפשט הכתוב, שאמר להם יוסף **בזאת תבחנו**, כאומר יבוא אחיכם הקטן ההוא שאמרתם, ובו אדע אם כולכם בני איש אחד, ומה מעשיכם ועל מה באתם פה. כי להיותו נער קטון, אחקור ואדרוש אותו היטב, וראוי להאמין בו כמשיח לפי תומו, כי לא ידע להכין שקרים כמוכם. ומפני זה כאשר ראה את בנימין שהיה אדם גדול ולא ילד, אמר יוסף אליהם **הזה אחיכם הקטון אשר אמרתם ... אלהים יחנך בני.** כי גם אתה תוכל לזייף דברים כאחד מאחריך.

גם אפשר שלא אמר **בזאת** תבחנו על ביאת בנימין, כי לא היה בזה בחינה כלל, והיה לו לומר בזה תבחנו.

אבל פירוש, כאומר באמת מרגלים אתם, ותמיד הייתם רגילים באומנות הזה. ולפי שלא באתם בשום פעם מהפעמים לידי בחינה וניסיון, חשבתם שכן יהיה תמיד. ולא יהיה כן, כי **בזאת תבחנו**, רוצה לומר בזאת הפעם תבחנו, ואני אחקור ואדרוש בענייניכם, כי **חי פרעה** כי מרגלים אתם, ולא תצאו מזה **כי אם בבא אחיכם הקטון.**

ולא אשלח אני בעדו, וגם לא ילך אחד מכם להביאו, פן יסיתו לדבר דברי כזבים. אבל שילחו מכם ומצדכם **איש אחד**, שייקח את אחיכם ההוא. **ואתם האסרו**, רוצה לומר שימו עצמכם במאסר, **ויבחנו דבריכם** כשאחקור ואדרוש עליכם ועל מעשיכם. **האמת אתכם**, רוצה לומר במה שאמרתם שכולכם בני איש אחד בארץ כנען, ושכנים אתם אנשי אמת ונכבדים. **ואם לא** - רוצה לומר אם לא נמצא הדבר כמו שאמרתם, **חי פרעה כי מרגלים אתם.** שאין ספק אם כיזבתם בדבריכם, שהלא דבר הוא מה שנחשדתם בו מהיותכם מרגלים.
 וכפי הפירוש הזה, אין ענין שלחו מכם אחד, שילך אחד מהם להביא את בנימין, שאם היה כן היה ראוי שיאמר שלחו אחד מכם.

ועוד שלמה יפטור אחד מהם, ואולי שהוא יהיה חייב מיתה? אלא שפירושו, שלחו מכם, מצדכם, איש אחד שילך לארצכם וייקח את אחיכם, ולזה לא אמר וייקח את אחיו, לפי שהלוקח לא יהיה אחיו.

ומזה תבין שלא נשבע יוסף **חי פרעה** לשקר, כי הוא נשבע שתי פעמים: **האחד** באומרו **בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה, כי אם בבא אחיכם הקטן הנה**. ואתה תראה שלא אמר אם תצאו מזה עד בא אחיכם הנה. אלא **כי אם בבא**, רוצה לומר חי פרעה אם תצאו מזה, כי אם כשתודו ותסכימו להביא אחיכם הקטן הנה. גם שעל כולם אמר אם תצאו מזה, כלומר שלא יצאו כולם עד בא אחיהם, וכן היה שנשאר שמעון עד בואו. **והשבועה השנית היא אומרו חי פרעה כי מרגלים אתם**. שפירושו, ויאמנו דבריכם שאמרתם שכולכם בני איש אחד, ושכנים אתם. ואם לא, שאין הדבר כן, **חי פרעה כי מרגלים אתם**. אבל ודאי יאמנו, אם כן אינם מרגלים.

והותרה השאלה הי"ב.

השאלה הי"ג

למה רצה לעכב אחד מאחיו עמו, האם חשב שלא ישובו אליו עוד, והנה הרעב בקרב הארץ שבעבורו יבואו בהכרח. וכמו שהיה, שמהכרח הרעב באו עם בנימין, לא בעבור שמעון. והנה אם לא ישובו, ישלח יוסף להודיע לאביו כי הוא חי, וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים, ושיבוא אליו כמו שעשה.

השאלה הי"ד

למה בכל שלשת הימים שהיו כולם במאסר, לא סיפר הכתוב שהאשימו את עצמם כלל, וביום השלישי, כאשר הוציאו יוסף וריחם עליהם באומרו: זאת עשו טענו את בעירכם. ואז התוודו עוונם, ואמרו **אבל אשמים אנחנו**. ומה עניין **אבל אשמים אנחנו?** ויש מפרשים: אשמים מלשון שממה. ויקשה אומרו **על כן באה אלינו הצרה הזאת**.

השאלה הט"ו

באומרו **יען ראובן הלא אמרתי אליכם וגו'** כי הנה מילת יען לא תיפול יפה באומרו אחרי היותו מסכים עם דעתם.

ומה טעם בדברי ראובן אלה, ומה התועלת בזיכרון מה שכבר עבר, ומה עניין **וגם דמו הנה נדרש**.

וחז"ל אמרו דמו וגם דם הזקן אביו.

אבל יקשה איך לא זכרו והוא היה העקר.

והרמב"ן הרבה בזה פירושים, לפי שמילות הכתוב הוקשה לו ליישבם על אחד מהם.

תשובה לשאלה י"ג-ט"ו

במדרש אמרו, בשעה שהיה מבקש להישבע על שקר, היה אומר חי פרעה, והוא דרך דרש. וכי על דרך האמת אין ראוי לייחס פחיתות כזה ליוסף, גדול השלמות בכל מה שיאמר שלמות, בהיות פרעה כלבו ואוהבו.

והנה אחי יוסף לא ענו אותו דבר כי נבהלו מפניו. ויוסף ציוה לשים אותם במשמר שלוש ימים.

אולי מנהגם במצרים כמו שהוא היום בארצות מספרד, לאסור החשודים אף שלא יתברר חטאם שלוש ימים, כי בהם יצא הקול ויבואו עדים אם לזכות ואם לחובה, ואחר עבור אותם שלשה ימים וחקירת העניין יפטרם או יחייבו.

ולכן יוסף לא המתין השלושה ימים, אבל ביום השלישי מבלי שהם יאמרו דבר מעניין משפטם, אמר להם יוסף שהאלהים אני ירא, איני רוצה שתמותו כאן, אבל איעצכם עצה ותחיו ולא תמותו. והיא, שמדעתכם ורצונכם, אם כנים אתם, אחד מאחיכם פה **יֵאָסֵר בַּבַּיִת מִשְׁמַרְכֶּם**, רוצה לומר יישאר פה בבית הזה אשר אתם נשמרים בה, אבל ייאסר. כי אתם לא הייתם נאסרים, יען היה רחוק שתברחו כולכם. אמנם איש אחד בנקל יוכל לברוח, ולכן ייאסר שם ואתם לא תתעכבו פה. אבל **תִּכְפַּח לֵבְךָ לֵבִיאָו שְׁבֵר רַעְבוֹן בְּתִיכֶם**, ובלי עיכוב הביאו אלי את אחיכם הקטן.

וַיֹּאמְרוּ דְבַרְכֶּם רוצה לומר לא אחוש עוד לחקירה ודרישה אחרת, כי אני אתן אמנה לדבריכם שאמרתם שאינכם מרגלים ולא תמותו. כי עתה אולי אם הייתי חוקר בדבר הזה ודורש אותו הייתם חייבים מיתה, כי בקלות ילכוד האדם המפחיד את האסור באמרי פיו ויתחייב מיתה. והנה התנה לומר **אִם כְּנִיִּם אַתֶּם**, לומר שהם אם אינם אמיתיים כדבריהם, יגידו לו, והוא ירחם עליהם ולא יכנסו בסכנת הניסיון, אולי אחיהם הקטון יכחיש דבריהם, כי לא ידע לקיים הכזב. ואמר **וַיַּעֲשׂוּ כֵן**, להגיד שנתרצו בזה. ואמרו שכן יעשו להביאו, כי הם לא דברו עוולה.

והנה השתדל יוסף כל ההשתדלות הזו שיביאו את בנימין לסיבות: **הַאֲחִיתָ לְרֵאוֹתָי**, כי הוא היה אחיו בן אמו, ונפשו קשורה בנפשו, והיה חשש בלבו אם המיתוהו אחיו או מכרוהו כאשר עשו לו, ולכן ציוה לראותו. **וְהַשְׁנִיתָ** כדי להעליל עליו עלילת הגביע, ולראות אם אחיו ישתדלו להצילו באהבה כאחים, או אם יעזבוהו בשנאתם אותו, להיותו בן אישה אחרת. **וְהַסִּיבָה הַשְּׁלִישִׁית** היא שרצה יוסף בביאת בנימין כדי שייקחהו לעיניהם לעבד, ובזה יתקיים עונשם מידה במידה, כמו שיתבאר בעניין הגביע.

ובין כך ובין כך יישאר אסור אחד מהם על עלילה הכוזבת. כמו שהם שמו אותו בבור ומכרוהו על העלילה הכוזבת, שהיה מרגל ומלשין לאביו, כי היו כל מעשיו של יוסף להענישם על חטאם כפי הראוי מידה כנגד מידה, לטוב להם לכפר על חטאתם, לא להנקם מהם. כי גם הוא הצטער אחר כך בצערם ובכה. ובפרט כששמע דברי תשובתם, ובפרט באומרם 'אבל אשמים אנחנו', כמו שהם אחרי שמכרוהו התחרטו והצטערו בצערן. ובזה השווה עניינם לעניינו.

ואמנם מאמרם **אבל אשמים אנחנו**, נראה לי לפרשו באחד משלושת פנים:

האחד כששמעו דברי יוסף **ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם**, האמינו שבודאי היה ירא אלהים להיותו מרחם על נשותיהם ובניהם שלא היה לו עימהם קורבה, וגם להיותו מרחם עליהם בהיותם מארץ אחרת, כי לא ירחם האדם על מי שלא ראהו, אלא על מי שיראה בעיניו צערן.

וגם להיותו עושה עימהם חסד ורחמים מבלי דרישתם ולא בקשתם ממנו. ולכן נתנו אל לבם להאשים את עצמם -

[א] שלא ריחמו הם על אחיהם, כמו שזה היה מרחם על הזרים,

[ב] ולא ריחמו הם עליו בראותם צרת נפשו לעיניהם, כמו שזה מרחם על מה שאינו רואה,

[ג] ולא רחמו הם עליו בהתחננו אליהם, כמו שזה עתה היה מרחם על מי שלא היה מבקש ממנו דבר.

ושלשת הבחינות האלו כווננו הם באומרם: **אבל אשמים אנחנו על אחינו** והיא הראשונה. **אשר ראינו צרת נפשו** והיא השנית, **בהתחננו אלינו ולא שמענו** ולכן באה אלינו הצרה הזאת לאכזריותנו והצדיקו עליהם את הדין. וזהו הפן האחד מהפירוש.

והשני, שהם בתחילה כשראו העוול המפורסם שהיה יוסף עושה להם, חשבו שברשעתו וסכלותו היה עושה כן. אמנם כאשר שמעו את דברי אמרו **את האלהים אני יראו** וצדקת עצתו וטוב דבריו, פשפשו במעשיהם מה זאת עשה אלהים לנו. והיו מהם אומרים שהוא דרך מקרה ומענייני בני אדם. ולכן אמרו איש אל אחיו **אבל אשמים אנחנו**, רוצה לומר לא המקרה נגע בנו, אבל הוא עונש על צד ההשגחה להיותנו אשמים על אחינו יוסף. כי כמו שאז אנחנו בידינו מכרנו אותו ונתנוהו לאויבים, ככה מפני אותו חטא באה עלינו הצרה הזאת שנצטרך לתת בבחירתנו אחד ממנו ולשומו במאסר ביד אויב. כי זה האכזריות שנעשה עתה דומה לאכזריות אשר עשינו.

ולפי שהמעשה ההוא לא היה כמעשה אנשים **חכמים** ונבונים, אלא כמעשה השיכורים השוגגים עצמם במה שיעשו, ולכן קראו עצמם **אשמים** מלשון אשם ושוגג הנעשה בבלי דעת.

והפן השלישי מהפירוש הוא, שהם היו מתמיהים זה עם זה, איך לקבל העלבון הזה על דבר שלא היה בעולם מהיותנו מרגלים. לכן ענו אלו לאלו, אין הצרה הזאת על עניין המרגלים. אבל הוא על עניין אחר, והוא שהיינו אשמים על אחינו, וכאנשים נעדרי השכל **ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, על כן באה אלינו הצרה הזאת**, שזה המושל איננו שומע בקולנו עם היותו ירא אלהים.

ולפי שהם היו קוראים את עצמם אשמים ושוגגים במכירת יוסף, לכן ענה ראובן על דבריהם ואמר, למה תקראו עצמכם אשמים ושוגגים, כי מזידים הייתם, **הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד**. רוצה לומר מלבד האחוה, עוד מאשר הוא ילד במעשיו ודבריו, התרתי בכם שלא תחטאו בו, ולא אבייתם. ולכן לא לבד יבקש האלהים מכם עוון האחוה, אבל **גם דמו** ששפכתם במכירתו **הנה** הוא היום הזה **נדרש**. רוצה לומר, גם דמו מצד שהוא בעצמו, לא מצד שהוא אח, הוא נדרש.

או יהיה פירושו שחטאו במה שראו צרתו וצערו בהתחננו אליהם ולא שמעו. ושמלבד הצער שציערוהו בידיהם, גם כמו שיתכן שהמיתוהו שם, הנה נדרש הדם מלבד הצער. ועניין **נדרש** הוא, כי אינו עדיין פרוע, ולכן הוא נדרש מהמשפט האלהי להיפרע. ואין ספק, כמו שכתב **הרמב"ן**, שכל הדברים האלה דיבר אליהם ראובן בעת המעשה, וקיצרה התורה במה שאין בו צורך.

ואמנם אמרו **והם לא ידעו כי שומע יוסף, כי המליץ בינותם**, אפשר לומר שעם היות שבא המליץ עם יוסף לדבר אתם, הנה אחרי שדבר אליהם הלך לשם, ולכן בהיותם מדברים בינם לבין עצמם, לא ידעו כי שומע יוסף, לפי שתמיד היה רגיל להיות המליץ בינותם. ולכן לא נתנו אל לבם שהיה הוא שומע, רוצה לומר מבין דבריהם.

ויש מפרשים, שכאשר כילה יוסף לדבר אל אחיו באמצעות המליץ, קם המליץ מאצלו ויקרב אליהם לדבר אל לבם מלבו דברים טובים דברי ניחומים על צערם. והם היו ביניהם נושאים ונותנים בעניינם. וכאשר דברו כדברים האלה, לא ידעו כי שומע יוסף, לפי שהמליץ לא היה אז עמו להליצו, כי הוא היה בתוכם מדבר עימהם, ולא היה בין יוסף ובינם כפעם בפעם.

וכאשר ראה יוסף תשובתם, ואיך היו מתחרטים ממה שעשו כנגדו, חזר פניו מהם ויברך, מלשון 'ויסב חזקיהו פניו אל הקיר'. **וישב אליהם וידבר אליהם**, רוצה לומר דברי חן ותחנונים. ובעבור שראה אותם מצטערים, איך יתנו בידיהם אחד מהם להיאסר, ואולי לא יסכימו מי מהם יהיה, לכן הוא עצמו לקחו מאתם לסלק אותם מהמחלוקת והאכזריות שיעשו בתתו אותו בידו.

והנה אסרו לעיניהם, שיראו אותו בעיניהם ולא יוכלו להושיעו, כי כן עשו הם, כאשר ראו המדיינים אסרו את יוסף לעיניהם, ולא חמלו עליו.

והנה לקח את שמעון, כי הוא היה גדול החוטאים. כי ראובן אמר אל תחטאו בילד, גם שמעון היה אשר אמר 'לכו ונהרגו', כמו שביארתי שם. ואין ספק שמדבריהם בזה ששמע יוסף ידע שראובן לא חטא במכירתו. הנה התבאר למה רצה יוסף שיישאר שמעון במאסר ולאסרו לעיניהם, שהיה הכל להענישם על חטאם, ולא תהיה להם זאת לפוקה. ומאת ה' היה לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו.

והותרו במה שפירשתי השאלות הי"ג והי"ד והט"ו.

ויצו יוסף וימלאו את כליהם... ויקחו האנשים את המנחה [מב, כה - מג, יד]

בעבור שהייתה כוונת יוסף לצערם, לא להרע להם כמו שאמרתי, ולהראות זה להם באחרונה, כשהתוודע אליהם, רצה שיתנו להם צדה לדרך, ועוד **וימלאו את כליהם בר** להוליך לבתיהם. ומפני שלא יתעכבו שמה מלחזור לחוסר הכסף הצריך להביא לקחת בר אחר, ציוה גם כן להשיב כספיהם איש אל שקו. אבל לא הודיע להם זה, כדי שיחיו בצער ובפחד ממנו. וכל זה כמו שאמרתי, מידה כנגד מידה, כי כמו שהם חשבו להרע לו והטיבו לו. ואח"כ לא חטא רק במחשבה, כן ייענשו לא בפועל כי אם במחשבתם. [230]

והנה הלכו האנשים עם שברם **ויפתח האחד את שקו במלון לתת מספוא לחמורו וירא את כספו שהיה בפי אמתחתו**. וחרדו מאוד כולם, ואמרו **מה זאת עשה אלהים לנו**. רוצה לומר מה זאת שעשה אלהים לנו, האם הוא טוב שבדרך שכחה האיש ולא לקח את הכסף, או אם רע שעזבו להתעלל בנו.

ולפי שלא ידעו אם היה המקרה הזה להם טוב או רע אמרו: **מה זאת עשה אלהים לנו**. ואין ספק ששאר אחיהם יפתחו שקיהם לראות אם היה שם כספיהם, אלא שהאיש שעל בית יוסף בשומו הכסף באחד מהם, במקרה שמו קרוב לפי השק, ולכן מצאו כשפתח, כי היה בפי אמתחתו. ובאחרים העמיק לשים את הכסף יותר למטה בתוך החיטה, ולכן לא מצאו כולם את כספם במלון בפי אמתחותיהם. אמנם בביתם, כאשר היו מריקים שקיהם, נמצא הכסף כולו לכל איש צרור כספו בשקו.

ובני יעקב ספרו אל אביהם שדיבר האיש אתם קשות, ויתן אותם כמרגלים את הארץ. אבל הקלו בסיפור העניין, כי לא הגידו לו ששם אותם במשמר שלשת ימים, ולא שאסר את שמעון לעיניהם. אבל אמרו במקומו: **אחיכם האחד הניחו אתי**. וכל זה להקל בעיני העניין, כדי שלא יתקשה בשלוח את בנימין עימהם. ולכן לא חשב הזקן לדבר.

אבל כאשר הריקו שקיהם, ומצא כל אחד מהם כספו, אז האב והבנים פחד קראם ורעדה, בחשבם שכמו שאדוני הארץ התעלל עליהם עלילות ברשע, באומרו מרגלים אתם, ובשימת הכסף באמתחותיהם, ככה יתעלל על בנימין בהלכו שם. ולכן נתרעם נגד בניו בכלל, באומרו: **אותי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תיקחו עלי היו כלנה**. כלומר למה לא יקרו כמקרים האלה לכם ועל בניכם, כי אם לי ועל בני, כי **עלי היו כלנה** הצרות.

והנה ראובן השיבו, אל תירא אבי מאדון הארץ, כי באמת ירא אלהים הוא, ולא יעשה רעה כלל לבנימין, ואם לא יהיה כן, **את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך**. לכן **תנה אותו על ידי**. ואין ספק שטענה של שטות הייתה של ראובן לומר **את שני בני תמית**, כי איך יתכן שיעקב ימית את שני בניו אשר גידל על ברכיו. אבל אמר כל זה כמתחזק על הבטחתו.

ויעקב לא רצה להתווכח עם ראובן לומר יעשה האיש או לא יעשה, ולכן הניח ונטש יראת אדוני הארץ ודאג לסכנת הדרך. ואמר **לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר** מבני אמו, והם רעי המזל, ויודע אני שיקראנו אסון בדרך. ואין תוכלו להצילו מהמוות הפתאומית ותהיו אתם מורידים את **שיבתי ביגון שאולה** ומה תרוויחו בזה. ואין ספק שהיה זה ממנו תואנה כדי שלא ילך הנער, כי הוא לא ירא מן הדרך אלא מהאיש אדוני הארץ.

פרק מג

אמנם כשהכביד הרעב וכילו לאכול את הלחם, אמר להם אביהם: **שובו שברו לנו מעט אוכל**. רוצה לומר, שישובו למצרים וישברו מעט אוכל ליעקב, מלבד מה שישרו כל אחד לעצמו.

אז אמר לו יהודה, **העד העיד בנו האיש**, רוצה לומר אדוני הארץ, **לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם**. לכן, **אם ישך משלח את בנימין אחינו אתנו נרדה ונשברה לך ולביתך אוכל**, וזולת זה **לא נרד**.

והנה יעקב ראה שטענת 'שנים עשר עבדיך אחים אנחנו', לא הייתה הכרחית ולא צריכה להתנצלותם, כי מה עניין זה לעלילת המרגלים. וחשב מפני זה שהם כאנשים דברנים אמרו לו מה שלא היה שואל מאתם. וזהו אומרו **למה הריעותם לי להגיד לאיש העוד לכם את**, כי חשב שאת נפש הילד היה מבקש בשאלו אותו.

והם לא ידעו להתנצל מקושית דבריו, כי אם בשנותם את טעמם מאמיתת הדבר. וזהו אומרו **שאל שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמור העוד אביכם חי היש לכם אח**. רוצה לומר, לא אמרנו לו שיהיה לנו אח לעניין המרגלים, אבל קודם לכן, מפני שהוא שאל לנו עליך ועל אחינו, היגדנו לו על פי הדברים האלה. הידוע נדע כי יאמר הורידוהו אלי, כלומר האם יעלה על הלב של עניין העלילה יאמר הורידוהו אלי, ואין אדם נתפש על מה שלא עלה על לבו. ואולי שכוונו למה שהוכרחו לומר ולהשיב על שאלותיו.

ואז אמר יהודה אל ישראל אביו. **שלחה הנער אתי וגו'.** אבי אבי, בריא ושמא בריא עדיף. הנה אנחנו אם נשב פה ולא נלך בודאי נמות כולנו ברעב, אתה והנער וכל אנשי ביתנו. ואם ילך הנער עמנו, אין האסון בריא וידוע כמו שהוא אם לא נלך, ולכן מוטב הוא שילך משלא ילך.

וזהו שאמר **שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה, ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו.** כלומר, אבל אם לא ילך עמנו, אם ישבנו פה ומתנו. ואיש מומת אתה שולח עמי. הנה אם כן בשבתו כאן בריא שימות, ואם ילך שמא לא ימות. ואין אני נותן בני בעירבון כדברי ראובן אחי, אבל **אנכי אערבנו ומידי תבקשנו, אם לא הביאותיו אליך וחסאתי לך כל הימים,** רוצה לומר יהיה פשעי וחסאתי קיים תמיד מבלי כפרה כל הימים. כי לולי התמהמהנו בסבתך, כבר היינו שבים זה פעמיים בשלום ובמישור, אין שטן ואין פגע רע.

והנה יעקב קיבל דברי יהודה ולא קיבל דברי ראובן, שהייתה טענה הכרחית טענת יהודה מפני סכנת הרעב. אבל התקין עצמו לדורון ולתפילה כמנהגו. וצויה אותם שיוליכו מנחה לאיש ההוא, **וכסף משנה** ייקחו בידם, רוצה לומר הכסף הראשון שאולי בא בשגגה, ועתה ידרוש אותו מכם, וכסף שני לשבור עתה את האוכל. ויוליכו עימהם בנימין כמצוות האיש.

והתפלל אל האלהים באומרו: **ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש.** והורה הזקן בתפילתו שהוא לא יתפעל רק על הרע המגיע אליהם, בהיות אחיהם הולכים ומתמעטים, כי בבחינתו כבר אין לו נחמה כלל. וזהו: **ואל שדי יתן לכם רחמים,** רוצה לומר היכול על הכל, המספיק לכל דבר, יעשה עמכם חסד שיתן לכם רחמים לפני האיש שהוא ירחם עליכם, כי איש הוא ויתפעל מצרתכם.

ולא אמר כי הוא יתברך ירחמם, כי חשב אולי לא היו ראויים אליו. ולא אמר גם כן ייתן לי רחמים, כי איך ירחם האיש השליט עליו והוא אינו רואה אותו. אבל אמר **יתן לכם רחמים לפני האיש,** שימצאו בו חסד ורחמים, באופן שישלח עימהם אחיכם שהוא שמעון ואת בנימין. ואומרו **ואני כאשר שכלתי שכלתי,** עניינו: כל זה אתפלל בבחינתכם ולטובתכם, כי בבחינתי איני רוצה להתפלל, לפי שאני **כאשר שכלתי,** רוצה לומר מיוסף, **שכלתי מכולכם.** וזה טעם **ואני,** כי לא אמר וכאשר שכלתי שכלתי, כמו שאמרה אסתר 'וכאשר אבדתי אבדתי'. אבל בא כנגד מה שאמר **יתן לכם רחמים וישלח אתכם.**

[חלק שלישי: אחי יוסף ובנימין מגיעים למצרים מג,טו – מד,יז]

[שאלות ותשובות וביאור הפרשה]

ויקחו האנשים את המנחה... ויגש אליו יהודה. [מג,טו – מד,יז]

סיפר הכתוב שבאו אחי יוסף עם בנימין למצרים, ושצוה יוסף לאשר על ביתו שיביאם הביתה לאכול עמו בסעודת הצהרים, שהיא סעודת הבוקר, אבל להיותו שר ועושה מלאכת המלך היה אוכל בצהרים לא בבוקר. ושהם כאשר ראו שהובאו בית יוסף, יראו לנפשם בחשבם שעל דבר הכסף השב באמתחותם בתחילה היו נקראים לבוא שמה, להתעלל עליהם עלילות ברשע, כאלו תאמר שהם גנבו אותו הכסף, או שהלכו ולא פרעו בהונאה.

והנה אומרו **לקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו**, לא כדברי **הרב המורה** שהשוו עצמם לחמורים, אלא להגיד שחששו שאולי האיש או יוסף נתנו עיניהם לאמור זאת הכת של בחורים עם חמוריהם יהיו טובים לנו לעבוד ולמשא, כי דרך עבודתם עם החמורים היה, ולכן יעלילו עליהם דבר הכסף. ומפני זה ראה שטוב להודות לו עניין הכסף קודם שידבר בו, כי יורה זה על הצדקה.

וכאשר סיפרו לו עניין הכסף אשר מצאו, אמרו **כספינו במשקלו**. כלומר, וזה פלא שנראה שזה עצמו היה הכסף שלנו, לא נשתבש בכסף אחר.

אבל שינו מפני השלום, שלא אמר שאחד מהם בלבד מצא כספו בשקו במלון, מפחדם שיאמר האיש למה לא שב הוא בלבד עם כספו משם, לכן אמרו שכולם מצאו כספיהם שם, ולא היה ראוי שישבו כולם מפני רעבון בתיהם, ולכן הלכו לדרכם, מדעתם שיביאו כשישובו לשבור אוכל. והראיה לזה, כי הביאו בידם כסף אחר, ואמרו **לא ידענו מי שם כספינו באמתחותינו**, להעיר שמה היה תחבולה.

אבל האיש השיבם, **שלום לכם אל תיראו**. רוצה לומר לא קראתי אתכם להתגולל עליכם על זה, אלא לשלום ולאכול עם האדון. אם כסף מצאתם הודו לה' חסדו, כי נראה שבדרך נס נתנו לכם, כי אני לא ידעתי מזה דבר, לפי **שכספכם בא אלי**.

ולפי שהם היו רוצים לראות את שמעון אחיהם, שלא ראוהו זה ימים, והוא היה במאסר כמו שנזכר למעלה, חשב האיש שמא יפחדו בהכניסם אותם לבית המאסר לראות את שמעון, מחשש שמא יישארו שם. ולזה, כדי להסיר ספק מלבותם, הוציא אליהם את שמעון, רוצה לומר מהמאסר חוצה. וזה טעם סמיכות הוצאת שמעון, באומרו **שלום לכם אל תיראו**. ולזה זכר שדברו אליו פתח הבית, כי חשבו שיאסור אותם שמה, ולא ירצה לשמוע אליהם, ולזה דברו אליו קודם היכנסם שם.

וזכר הכתוב שבא יוסף הביתה, ושהביאו לו את המנחה, ושהוא שאל אותם **השלום אביכם הזקן**. רוצה לומר איני יודע מענייניו וזקנתו, אלא מה שאמרתם אלי. והם השיבו **שלום עודנו חי ויקדו וישתחוו**. כי עם היות שכבר זכר שבבואם לפניו השתחוו לו, הוצרכו להשתחוות עוד שנית, באומרם חן חן למעלתך על שאלתך על שלום אבינו, כי אין אנחנו ראויים לכל הכבוד הזה.

השאלה הא'

בברכת יוסף לבנימין **אלהים יחנך בני**. כי מה טעם בברכה הזאת, והוא היה בן ל"א שנה, וכבר היו לו עשרה בנים, ומעט מהשנים היו ליוסף עליו, כמו חמש או שש שנים. ולמה קראו גם כן **אחיכם הקטן וגו'** וברכו **אלהים יחנך** והיה לו לומר שלום אתך.

תשובה לשאלה א'

וכאשר ראה את בנימין שאל עליו **הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם**, וברכו באומרו **אלהים יחנך בני**. ועניין זה אצלי כך הוא, שיוסף הראה את עצמו אליהם, שכאשר אמרו לו בתחילה שהיה להם אח אחד ילד זקונים קטן, שחשב בלבו שהיה בכמו עשר שנים או פחות, ולכן ציוה להביאו כדי שידע ממנו משיח לפי תומו אמת עניינם, ומפני זה עתה כשראה אותו אדם גדול בחור וטוב ושלם בגופו ובשניו, תמה עליהם על מה שקראוהו ילד וקטן. ולזה אמר כמלעיג: **הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם** שהייתם קוראים אותו קטן, באמת גדול הוא ואינו קטן. ולפי שלא יזיקהו עין הרע במה שהתפלא על גודלו, אמר **אלהים יחנך בני**, רוצה לומר אלהים יברכך וישמרך ולא יגיעך נזק מעיני ודיבורי.

ועם זה הותרה שאלה הא'.

ואמנם בראות יוסף את בנימין שהיה ביראה ופחד עצום, לא פשעו ולא חטאתו כי אם בפשע שאר אחיו, **נכמרו רחמיו** עליו **ויבקש לבכות**. רוצה לומר שביקש מקום לבכות לשבע נפשו. **ויבא החדרה ויבך שמה**. כי הנה כשבקש לבכות על מאסר שמעון, לא ביקש מקום מיוחד לבכות. אבל שם בהיותו עימהם, הסב פניו מהם ובכה מעט, שירדו דמעיו בהסבו פניו לצד אחד. אבל כאן רצה לבכות הרבה, ולזה ביקש מקום מיוחד, ולא ראהו אדם בו.

השאלה הב'

מה טעם ותועלת בסיפור **וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים וגו'** כי לגבי עניין אחיו לא היה צריך להודיע מנהגם, וגם מאין הייתה הטענה היא באומרו **תועבה היא למצרים**.

תשובה לשאלה ב'

ויצא מיד, ויושם לפניו לאכול **לו לבדו** כי אין ראוי לאדם שישב ללחום את מושל יחד עמו בקערה, כי חרפה היא לו. האמנם אכלו בני יעקב לבדם והמצרים האוכלים על שולחן יוסף לבדם, לפי שהמצריים לא היו אוכלים בשר, ובני יעקב היו אוכלים אותו. ולכן ציוה יוסף לאשר על ביתו **וטבוח טבח והכן, כי אתי יאכלו האנשים בצהרים**. וזהו אומר **כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים**, רוצה לומר שהייתה התועבה מפני שהעברים אוכלים בשר, ולמצריים הייתה תועבה אכילתו. והנה שם לחם הנזכר הנה הוא כולל למאכל, כמו **שימו לחם**.

וזכר הכתוב שציוה יוסף להושיבם לפניו **הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו, ויתמהו האנשים איש אל רעהו** מאין ידע יוסף את שנותם. כי האנשים אחרי שיצאו מגבול הנערות, לא יוכר בהם מי הוא גדול מחברו שנה או שנתיים, ולזה תמהו איש אל רעהו **והותרה השאלה הב'.**

השאלה הג'

אחרי שכבר העניש יוסף את אחיו, ובצערו אותם לקח נקמתו מהם, ושהביאו לפניו את בנימין שהיה חפץ לראותו, ושנתקיים חלום אחד עשר כוכבים משתחווים לי, ומילא תאוותו בשלמות, ואחיו אכלו עמו והשלים עימהם, למה זה עוד הביאם בניסיון אחר מהגביע? כל שכן לבנימין שלא הרע עמו והיה אחיו בן אמו.

השאלה הד'

למה ציוה יוסף לשים כסף איש בפי אמתחתו, ואת גביע הכסף באמתחת בנימין, כי הנה הגביע היה צריך לעניין התחבולה, אבל הכסף לא היה צורך בו, כי עוד מעט היו עתידים לחזור ולהתוודע אליהם, ואז ייתן להם כסף וזהב כרצונו.

אבל עתה אין ספק שהיה שימת הכסף מזייף ומשקר תחבולת הגביע, כי יהיה מקום לאחיו לומר, אם בנימין לקח את הגביע בגניבה. הכסף מי שמו בפי אמתחתו סמוך ויחד עם הגביע? אלא שהכל היה תחבולה.

וה**רמב"ן** כתב שהושם הכסף לעיניהם, ושומר אליהם שהאדון היה עושה עימהם חסד על עמלם.

אבל זה לא נזכר בכתוב, אבל בהפך, שאומר ואת גביעי הכסף תשים בפי אמתחת הקטן, ואת כסף שברו, מורה שהגביע והכסף הושמו כאחד, ושניהם בסתר.

וראוי עתה שנאמר בהיתר השאלה הג'-ד'

למה רצה יוסף להכניס את בנימין אחיו בצרת הגביע?

וכבר ביארתי למעלה לשתי סיבות:

האחד שרצה לשלם אל אחיו מידה כנגד מידה ממה שעשו כנגדו, כי טוב שיקבלו עונשם מידו ויתכפרו עונותיהם, משיקבלו בידי שמים.

והנה הם עשו נגדו שלשה עלבונות:

אחד שחשדוהו רכיל מרגל ומביא דיבתם לתכלית רע אל אביהם.

והשני שהשליכו אותו הבורה.

והשלישי שנתנוהו למדיינים לעבד עולם.

וציערוהו הרבה אך לא הרעו לו, כי הם במה שעשו לו הטיבו עמו, כמו שאמר 'ואתם חשבתם

עלי רעה אלהים חשבה לטובה'. וכן עשה יוסף אליהם, כי הוא חשדם –

ראשונה 'מרגלים אתם' כנגד מה שחשדוהו הם שהיה רכיל ומרגל.

- ואסר את שמעון לעיניהם ושמו למאסר הבור, כנגד מה ששמוהו בבור.

- וכנגד מה שנתנוהו לעבד, ציוה לקחת את בנימין לעבד בעלילת הגביע.

והנה הסכים שיושם הגביע באמתחת בנימין גם כן להדמות אליו, כי הוא היה בן רחל כמוהו, ואותו שלח יעקב לראות את שלום אחיהם ואת שלום הצאן. וכמו שהם לא חששו לזה, ונתנוהו למדיינים לעבד עולם, כן יוסף לא חשש למה ששלח אביו את בנימין לשלום אחיהם ונתן אותו במשפט לעבד.

וכמו שלא נתקיים מה שהם עשו נגדו אבל נהפך לטובה, ככה לא נתקיים מה שעשה יוסף נגד בנימין ונהפך הכל לטובה. הנה היה כל זה מידה כנגד מידה, וזו היא הסיבה האחת.

ואמנם השנית, כי הנה עם כל הניסיון שעשה יוסף לאחיו בעלילת המרגלים, עוד נשאר ספק בלבו האם היה להם אהבה עם בנימין, או אם היו עדיין שונאים את בני רחל אמו. ולכן רצה להביא את בנימין בפרט בניסיון הגביע, לראות אם ישתדלו להצילו. אבל חשש עם זה, אולי יחשבו אחיו שהיה אמת שבנימין גנב את הגביע, כמו שרחל אמו גנבה את התרפים לאביה. ואולי מפני זה יאמרו הנפש החוטאת היא תמות, ולא ידרשו בעדו בכל כוחם, לא לשנאתם אותו כי אם לבושתם מרוע המעשה.

הנה מפני זה ציוה יוסף לשום עם הגביע כסף שברו, וכן כספיהם של כולם, שבזה יכירו הם שלא היה מאשמת בנימין ורשעתו, כי אם מעלילת האדון. ובידיעתם זה, אם יחמלו עליו וישתדלו להוציאו מעבדות, יודע שהם אוהבים אותו, ויהיו בעיני יוסף בעלי תשובה גמורים, ויתוודע אליהם ויטיב עמהם כמו שעשה. אבל אם המה יעזבוהו לעבד, יודע שעדיין המה עומדים במרדם, ויתהפך להם יוסף לאויב והוא ילחם בם.

הנה התבאר צורך ניסיון עניין הגביע, ולמה היה בפרט בבנימין, ולמה הושם כספם באמתחותם.

והותרו בזה השאלה הג' והד'.

השאלה ה'

באומרו **קום רדוף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אליהם וגו'**. והיא, כי מה עניין **והשגתם**, הלא ידענו שאם לא ישיגם לא יאמר אליהם דבר, ומה בא להודיענו אם כן **והשגתם**.

תשובה לשאלה ה'

זוהו שאמר **מלא את אמתחות האנשים אוכל כאשר יוכלון שאת**, רוצה לומר שלא ייתן בשקיהם הבר במידה במשקל ובמשורה, אלא שימלאו אותם בר בלי מידה, כל מה שיוכלון שאת. ושישימו כסף איש בפי אמתחתו, רוצה לומר כל הכסף שהביאו, אם כסף המשנה ואם כסף שברו, הכל ישים באמתחותיהם.

וזכר הכתוב **שהבוקר אור והאנשים שלחו** משם. ואמר **המה וחמוריהם**, להגיד שלא היה הדבר כאשר חשבו שנתן האדון או אשר על ביתו עיניהם בהם ובחמוריהם, לקחת אותם לעבדים לעבוד ולמשא. כי הנה מבלי עיכוב, בהשכמת הבוקר שולחו המה וחמוריהם. והנה הייתה יציאתם בבוקר השכם לכוונה, כי חשב יוסף לעשות עניין הגביע ותשובתם והתוודעו להם בבוקר, כדי שלא ירגישו המצריים באותו עובדה.

ולכן סיפר כי מיד כשיצאו משם, קודם שירחיקו מן העיר, יוסף ציוה לאשר על ביתו **קום** רוצה לומר "מהרה **רדוף אחרי האנשים האלה והשגתם ואמרת וגו'**. ואמר **והשגתם**, לפי שמנהג האנשים הרודפים אחרי הגנב שהם ילכו צועקים בדרך אשר ילכו בה, הראיתם גנב אחד שגנב לפלוני כך וכך, רדפו ותפשוהו. לכן הזהיר יוסף לאשר על ביתו, שלא ירדוף אחריהם בצעקה וקולות להביאם שם. אבל שירדוף אחריהם, וכאשר ישיגם אז יאמר **אליהם**, לא לאדם אחר אלא להם בלבד, **למה שילמתם רעה תחת טובה** כי הייתה כוונת יוסף שידבר אליהם בסתר ולא בפרסום.

והותרה בזה השאלה ה'.

השאלה הו'

באומרו **והוא נחש ינחש בו** וכן אמר יוסף **הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני**. ומהו הניחוש הזה?

ורז"ל אמרו שהיה מנחש בגביע, מכה בו ואומר זהו הבכור וזהו השני לו, והם היו חושבים שהיה מגיע לו בדרך נחוש.

אבל כפי הפשט יקשה מאוד על הדעת הזו, **הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני**. כי למה ינחש, ואין הניחוש מעלה לשרים. ולא אמר שינחש בגביע, גם כי אין זה פועל הניחוש, כי אם הקסם, לפי שעניין הניחוש הוא כפי דבריהם ז"ל פתו נפלה מפיו, צבי הפסיקו בדרך

ודומיהם, שלוקח האדם לסימן שלא יצלח בדרך ההוא. והם אמרו אף על פי שאין נחש יש סימן.

תשובה לשאלה ו'

והנה האשימם בגניבות הזו משלוש בחינות:

האחת כשגנבו בבית השר האוהב אותם, כי הנה האדם אף על פי שיהיה בטבעו, גנב אין ראוי לגנוב בבית האוהב אותו, שאינו נשמר ממנו. ועל זה אמר **למה שילמתם רעה תחת טובה**. רוצה לומר יוסף היטיב אתכם וכבד אתכם בשומו אתכם על שולחנו, ואתם שילמתם לו רעה כי אחד מכם גנב את גביעו.

הבחינה השנית מהאשם היא שגנבתם דבר מורגל, שמיד שנגנב היה בהכרח שירגישו בהעדרו, והנה סכלות גדול לגנב הוא לגנוב דבר כזה. ועליו אמר: **הלא זה אשר ישתה אדוני**.

והבחינה השלישית מהחטא במה שעשו, לפי שגנבו דבר שהאדון מנחש בו, ומפני זה ישתדל בעבורו יותר מכדי שוין, והוא אומר **כי נחש ינחש בו**. ולכן חתם הדברים **הריעותם אשר עשיתם** רוצה לומר בגנבה הזאת אשר עשיתם, לא עשיתם אותה כראוי, אבל בהפך, כי בעשותה הריעותם, רוצה לומר שלא ידעתם לעשות אותה כתקנה.

וענין **נחש ינחש בו** הוא אצלי כפשוטו, שיוסף נחש ינחש וייקח סימן בו, כמו שהוא ענין הניחוש.

וכמו שאמרו **חז"ל** (חולין דף צ"ה) בית אשה ותינוק מותר לעשותם סימן, ובלבד שלא יכווין מעשיו. ואמרו אם אין נחש יש סימן.

ועל זה הדרך היה ניחוש יוסף הלזה, שהיה דעתו שמיום ששתה בגביע ההוא גדלה מעלתו ושררתו. ואמר זה להגדיל חטאם, ולהתנצל על עשותו כל זה ההשתדלות על גביע אחד של כסף, שאין זה לשוויו, אלא לפי שהיה שותה בו, ויחשב לנחש שבהיותו שותה בו תגדל מעלתו, הנה בלקיחת אדם הגביע הזה ידמה לו בניחוש, שייקח לו מעלתו וגדולתו. הלא תראה שעל כיוצא בזה נענש בלשצר, על אשר שתה בכלי בית האלהים, לפי שלא היה ראוי לאדם לשתות בכלי בית האלהים, כי זה מורה שהיה מתגאה נגדו ורוצה לקחת גדולתו ומעלתו, וזהו הניחוש.

והותרה במה שביארתי בזה השאלה הו'.

השאלה הז'

בדברי העבד **גם עתה כדבריכם כן הוא וגומר**. כי הנה לא הייתה גזרתו כדבריהם, כי הם אמרו **אשר ימצא אתו מעבדך ומת וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים**, והעבד כשאמר

כדבריהם כן הוא, שזו מן הדין אמת לא היה ראוי שיאמר עליו, **אשר ימצא אתו הגביע יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים**, כי זה לא היה כדבריהם. וכבר ראית דברי המפרשים וספיקותיהם בזה.

השאלה הח'

למה אחרי שהעבד אמר **ואתם תהיו נקיים**, חזר יהודה לומר **הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו**. כי הנה במקום סכנה לא היה לו לעשות לפנים מן השורה עם מי שתקיף ממנו.

ומה עניין אומרו **גם אשר נמצא**, כי הוא היה העיקר, והיה לו לומר הננו עבדים לאדוני גם אנחנו עם אשר נמצא הגביע בידו, או עם אשר גנב הגביע.

תשובה לשאלה ז'-ח'

והנה לא הזכיר בביאור הגביע, אבל דיבר עימהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע. ולכך אמר **הלא זה אשר ישתה אדוני בו**, רוצה לומר הלא זה אשר לקחתם, הוא אשר ישתה אדוני בו. והם השיבו כאנשים אשר לא היו יודעים על מה הוא מדבר: **ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב**. והייתה תשובתם **למה ידבר אדני כדברים האלה וגו' הן כסף** רוצה לומר למה תבקש בעלילות האלה עלינו, הביטה וראה כי **הן כסף וגו'**. והוא קל וחומר משלשה צדדים: **האחד** שהמוצא דבר בשוק ברשות הרבים, אינו גנב בלקחו אותו, כמו שהוא כשייקחהו מבית אדם אחד.

והשני שמה שימצא האדם בכליו, כליו קונים לו.

והשלישי שהשבת האבדה לשעתה ובאותו מקום, יותר נקלה מהשבתה אחרי ימים וממקום אחר.

ולזה אמרו **הן כסף אשר מצאנו**, רוצה לומר שהיא מציאה ולא גניבה, **ובפי אמתחתינו**, שכלינו קונים לנו, **השיבונו אליך מארץ כנען**, שהיא ארץ אחרת ואחרי ימים רבים. **ואיך אם כן נגנוב**, שהיא יותר קשה ממצאה, **ומבית אדוניך** שהוא יותר קשה מאמתחותינו, **כסף או זהב** שהיא יותר קשה מלקיחת המציאה.

וכדי לאמת צדקתם קנסו עצמם ואמרו **אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, וגם אנחנו** שלא ימצא בדינו **נהיה לאדוני לעבדים**.

והעבד השיבם: **גם אתם כדבריהם כן הוא וגו'**. ופירושו אצלי אינו מוסב למעלה, מאשר קנסו עצמם כמו שחשבו המפרשים. אבל לפי שהם צידקו נפשם מהגנבה, ועשו ק"ו **מהן כסף וגו'**. לכן השיבם העבד כמו שבאותה פעם ראשונה צדקתם במעשיכם, גם עתה בפעם הזאת כדבריהם כן הוא, רוצה לומר שכללותכם נקיים מבלי אשמה בדבר הזה.

אבל אולי שאיש אחד חטא בזה מעצמו, ואתם לא ידעתם ממנו דבר. ולכן **האיש אשר ימצא אתו הגביע יהיה לי עבד**, כי אחרי שהוא גנב הגביע בכוונה שייקח ממשלתו וגדולתו של אדוני, ראוי שיהיה מידה כנגד מידה עבד עולמי לו, בהפך מה שחשב להיות לו לאדון. ואתם שכדבריתם כן הוא, שלא ידעתם מזה דבר, תהיו נקיים, כי בלי ספק הכללות מכם נקיים אתם בעיני.

ולפי שתלה העניין בניסיון מה שימצא, עשה החיפוש. וכדי שלא תראה המרמה, **בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימין**. ואין ספק שבני יעקב הכירו וידעו שהיה כל זה תואנה, ולכן שבו למצרים לבית יוסף. והוא אמר להם **מה המעשה אשר עשיתם הלא ידעתם**, רוצה לומר מה הפועל המגונה אשר עשיתם, **הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני**, כי ישים ניחוש גדולתו בדבר מה.

והמה, כאשר ראו שכלל כולם באשמה, באומרו **אשר עשיתם**, הוצרך לדבר בעד כולם. ואמר **מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק**. רוצה לומר, בדבר הזה אפשר לתלות האשמה בך שאתה צוית לעשות כל זה. אבל **מה נאמר לאדוני** בזה, ומי יוכל לדון עם מי שתקיף ממנו. או אפשר להורות שאנחנו צדיקים כפי מעשינו, מבלי שנייחס אשמה לשום אדם לא לך ולא לעבדיך. ולכך אמרו **ומה נצטדק**.

אבל נאמר שאין אנחנו פושעים בדבר הזה, מבלי תת על אדוני אשמה ולא לאשר על ביתו, כי אין דבר יוצא מאתו ולא מאתנו, אבל **האלהים מצא את עוון עבדיך**. רוצה לומר, אלהינו שבשמים בדיק בפנקסו ובספר חובותיו, ומצא אותנו חייבים לפניו, ועל כן באה אלינו הצרה הזאת.

ובאומרם **האלהים מצא את עוון עבדיך** רמזו על מכרם את אחיהם יוסף לעבד, ומבלי חמלה, ובעבור אותו עוון הגנוז שפטנו האל מידה כנגד מידה, ולכן **הננו עבדים לאדוני** תחת אשר מכרנוהו לעבד. ולפי שהם היו החייבים באותו עוון לא בנימין, לכן אמרו **גם אנחנו** שחטאנו בעצם, **גם אשר נמצא הגביע בידו** להצטרפו עמנו, עם היותו נקי מאותו עוון ורמז גם כן במאמרם זה, שבנימין לא גנב הגביע חלילה לו, עם שנמצא בידו. ולכן עשו המשפט בכולם, שווה לו ולהם. כי כמו שהיו הם נקיים כך היה הוא נקי, ומפני זה לא אמרו אשר גנב הגביע אלא **אשר נמצא הגביע בידו**. כי כפי האמת כולנו נקיים ממנו, אבל נמצא בידו בדרך עונש אלוהי, ולזה לא קבלו היותם נקיים מבלתו, אלא שיהיו כולם חייבים או כולם פטורים.

ויוסף השיבם, **חלילה לי מעשות זאת**. ופירושו אצלי, כי למה שהם בדבריהם רמזו שהיה כל זה תחבולה ממנו ותואנה גמורה, וכמו שאמרו **מה נאמר לאדוני**, כמו שפירשתי, אמר יוסף **חלילה לי מעשות זאת**, רוצה לומר זאת התחבולה שחשבתם עלי. ולכן גזר אומר, **האיש אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד**, כלומר איני יודע אם גנבו אם לא גנבו, די לי שנמצא

בידו, ולכן יהיה לי עבד, תשלומי מיתתו שהיה חייב בה כיון שנמצא הגנבה בידו. **ואתם עלו לשלום אל אביכם** כי איני מאשים אתכם ולא מבקש עליכם תואנות. הנה התבאר מזה כולו שאחי יוסף העירו בדבריהם שהיה עניין הגביע תחבולה ממנו, ושלא היו רוצים לטעון כפי הדין היותם פטורים, ובעבור זה לא טענו מעניין הכסף. **והותרו השאלות הז' והח'.**